

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ПРОФЕСІЙНОМУ
ВИЗНАЧЕННІ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ**

Виконала: магістрант 2-го курсу, групи
8.2319-ср
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
М.В. Іванова

Керівник: доцент кафедри соціальної
філософії та управління,
доцент, к. психол. н. Бойко Г.В.

Рецензент: професор кафедри соціальної
філософії та управління,
доцент, д. філос. н. Чайка І.Ю.

Запоріжжя – 2020

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет соціології та управління
Кафедра соціальної філософії та управління
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної філософії та управління

_____ Т.І.Бутченко
« ____ » _____ 2020 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

_____ Івановій Марії Вікторівні _____

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Роль соціального працівника у професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями

керівник роботи Бойко Ганна Валентинівна, к.психол.н., доцент
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «25» травня 2020 року № 605-с

2. Строк подання студентом роботи 8 грудня 2020 року

3. Вихідні дані до роботи Гладкова В. М. Профорієнтація: навч. посібник. Львів: Новий світ, 2007. 160 с.; Коропецька О. М. Профорієнтація та профвідбір: навч. посіб. Івано-Франківськ, 2005. 236 с.; Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Проаналізувати історію дослідження соціальної роботи з надання профорієнтаційних послуг. 2. Уточнити зміст основних понять дослідження: «професійне визначення», «роль», «діти з обмеженими можливостями», «професійна орієнтація». 3. Визначити принципи та методи дослідження ролі соціального працівника у професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями. 4. Охарактеризувати сутність та зміст професійного визначення дітей з обмеженими можливостями. 5. З'ясувати особливості та проблеми, які виникають при професійному визначенні у дітей з обмеженими можливостями. 6. Проаналізувати закордонний досвід ролі соціального працівника у професійній підготовці та профорієнтації дітей з обмеженими можливостями. 7. Охарактеризувати методика визначення найбільш прийнятних професій для дітей з обмеженими можливостями та використання їх в Україні. 8. Проаналізувати обрані спеціальності та професії, які обирають діти з обмеженими можливостями (на прикладі Запорізького національного університету). 9. Виділити рекомендації з вдосконалення ролі соціального

працівника у сприянні професійному визначенні дітей з обмеженими
МОЖЛИВОСТЯМИ

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
1 рисунок

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Бойко Г.В., доцент кафедри соціальної філософії та управління	25.05.2020	25.05.2020
Розділ 2	Бойко Г.В., доцент кафедри соціальної філософії та управління	24.06.2020	24.06.2020
Розділ 3	Бойко Г.В., доцент кафедри соціальної філософії та управління	26.09.2020	26.09.2020

7. Дата видачі завдання 25 травня 2020 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень – квітень 2020	<i>виконано</i>
2.	Бібліографічний пошук	Травень 2020	<i>виконано</i>
3.	Розробка основних положень роботи	Травень 2020	<i>виконано</i>
4.	I розділ	Червень 2020	<i>виконано</i>
5.	II розділ	Липень – серпень 2020	<i>виконано</i>
6.	III розділ	Вересень – жовтень 2020	<i>виконано</i>
7.	Систематизація висновків	Листопад 2020	<i>виконано</i>
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2020	<i>виконано</i>

Студент _____ М.В.Іванова

Керівник роботи _____ Г.В. Бойко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.С. Цапліна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 79 сторінок, 71 позицій у списку літератури, 1 додатка.

ПРОФЕСІЙНЕ ВИЗНАЧЕННЯ, РОЛЬ, ДІТИ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ, ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ

Мета дослідження: дослідити роль соціального працівника при професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями.

Об'єкт дослідження: діти з обмеженими можливостями, як цільова група соціальної роботи.

Предмет дослідження: роль соціального працівника у професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями.

Методи дослідження: аналіз, синтез, системний, спостереження, порівняння, аналіз статистичних даних.

Гіпотеза: роль соціального працівника полягає у сприянні дітям з обмеженими можливостями у орієнтації в світі професій та обранню спеціальності за критеріями: відповідності можливостям, інтересам та затребуваності на ринку праці.

Висновки: 1. Сутністю професійного визначення дітей з обмеженими можливостями є тривалий процес розвитку, що включає внутрішню активність у формуванні перспектив особистісного та професійного розвитку, розробці стратегії переходу до професії, самопізнанні та об'єктивній самооцінці індивідуальних особливостей, порівняння їх з професійно важливими якостями та здібностями.

2. Основною особливістю професійного визначення дітей з обмеженими можливостями є особлива психологічна підтримка з боку спеціалістів та соціальних працівників, спрямована на формування активної життєвої позиції таких дітей, допомога в їх адаптації та інтеграції в суспільство і т.д.

3. Соціальний працівник відіграє дуже важливу роль в професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями, він сприяє орієнтації таких дітей в світі професій та обранню спеціальностей за критеріями: відповідності можливостям, інтересам та затребуваності на ринку праці.

SUMMARY

The research paper consists of 79 pages, 71 literary sources, 1 appendix.

PROFESSIONAL DEFINITION, ROLE, CHILDREN WITH DISABILITIES, PROFESSIONAL ORIENTATION

The purpose of the research is to investigate the role of a social worker in the professional identification of the children with disabilities.

The object of the research is children with disabilities as a target group of social work.

The subject of the research is the role of a social worker in the professional definition of children with disabilities.

The methods of the research are analysis, synthesis, system, observation, comparison, analysis of statistical data.

The hypothesis of the research: the role of a social worker is to help children with disabilities in the world of professions and to choose a specialty according to the criteria: compliance with opportunities, interests and demand in the labor market.

Conclusions: 1. The essence of professional definition of children with disabilities is a long process of the development, which includes internal activity in formation of the prospects of personal and professional development, developing the strategy for transition to a profession, self-knowledge and objective self-assessment of individual characteristics, comparing them with professionally important qualities and abilities.

2. The main feature of the professional determination of the children with disabilities is a special psychological support from professionals and social workers, aimed at forming an active life position of such children, assistance in their adaptation and integration into society, etc.

3. The social worker plays a very important role in the professional determination of the children with disabilities, he contributes to the orientation of such children in the world of professions and the choice of specialties by the criteria: compliance with opportunities, interests and demand of the labor market.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ПРОФЕСІЙНОМУ ВИЗНАЧЕННІ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ.....	9
1.1. Історія дослідження соціальної роботи з надання профорієнтаційних послуг	9
1.2. Уточнення змісту основних понять дослідження: «професійне визначення», «роль», «діти з обмеженими можливостями», «професійна орієнтація»	15
1.3. Принципи та методи дослідження ролі соціального працівника у професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями	23
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ПРОФЕСІЙНОМУ ВИЗНАЧЕННІ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ	28
2.1. Сутність та зміст професійного визначення дітей з обмеженими можливостями.....	28
2.2. Особливості та проблеми які виникають при професійному визначенні у дітей з обмеженими можливостями	34
2.3. Роль соціального працівника у професійній підготовці та профорієнтації дітей з обмеженими можливостями: закордонний досвід	41
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ПРОФЕСІЙНОМУ ВИЗНАЧЕННІ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ.....	51
3.1. Методики визначення найбільш прийнятних професій для дітей з обмеженими можливостями та використання їх в Україні	51
3.2. Аналіз обраних спеціальностей та професій дітьми з обмеженими можливостями (на прикладі Запорізького національного університету).....	57
3.3. Рекомендації з вдосконалення ролі соціального працівника у сприянні професійному визначенню дітей з обмеженими можливостями	62
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	72
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Актуальність дослідження ролі соціального працівника у професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями має вагоме значення, адже обрання професії – важливе рішення в житті будь якої людини. Це крок до самовизначення та майбутнього становлення. На сьогодні, в Україні, важко знайти роботу з високою заробітною платою навіть тим, хто отримав вищу освіту. Багато хто їде працювати за кордон. Але особи з інвалідністю такої можливості не мають. Дітям з обмеженими можливостями складніше визначитися з професією, знайти роботу та забезпечити собі задовільне економічне становище, тому одною з цілей професійного визначення дітей з обмеженими можливостями є забезпечення їх такими можливостями. До того ж, багато тих, хто мають особливі потреби не можуть влаштуватись на роботу, через те, що кваліфікації які вони отримують не є конкурентоспроможними. І це ще раз підтверджує важливість якісного професійного визначення таких дітей.

Діти з особливими потребами виступають не тільки об'єктом соціальної політики та благодійної діяльності суспільства, їх трудові та інтелектуальні ресурси можуть бути значним вкладом в соціальний потенціал країни, економічна стабільність таких осіб позитивно впливає на соціальну стабільність в країні. Першою і найважливішою особливістю профорієнтаційної діяльності соціального працівника з дітьми з обмеженими можливостями є сприяння формуванню активної життєвої позиції кожного. Саме особистісна активність є необхідною умовою професійного самовизначення індивіда.

Проблемна ситуація дослідження полягає у тому, що проблеми професійного самовизначення є одними з актуальних з усіх тих, що виникають у житті дітей з обмеженими можливостями. Небагато хто цікавиться наскільки важко дітям з обмеженими можливостями обирати професію та в подальшому - знайти роботу. Для того щоб реалізувати свій потенціал дитині з особливими потребами потрібно засвоїти певну професію, таким чином відбувається реабілітація, включення у соціум. В протилежному випадку, такі діти будуть

відсторонені, замкнуті в собі та з нестабільним баченням майбутнього. Професійна орієнтація вирішує одне із важливих завдань у соціалізації особистості – професійне самовизначення. Соціальна робота на рівні з соціальною педагогікою, психологією займається питанням професійної орієнтації молоді.

Вивченням питання професійного визначення дітей з обмеженими можливостями займалися такі дослідники, як: М.Д. Ярмаченко, В.В. Засенко, Є. Ю. Пряжникова, В.І. Бондар, Н.Ф. Басов, А. Е. Голомшток, Є. О. Клімов, М. О. Коць, Е. С. Романова, Т.Є. Єжова, М. С. Пряжніков, О.Мудрик, Л.Грачов, А.Панова, О.Белінська та інші. Попри численні дослідження проблема не є повністю розглянутою та дослідженою, тому потребує додаткових досліджень.

Об'єкт дослідження – діти з обмеженими можливостями, як цільова група соціальної роботи.

Предмет дослідження – роль соціального працівника у професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями.

Мета дослідження – дослідити роль соціального працівника при професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями.

Досягнення мети стало можливим завдяки вирішенню наступних завдань дослідження:

- проаналізувати історію дослідження соціальної роботи з надання профорієнтаційних послуг;
- уточнити зміст основних понять дослідження: «професійне визначення», «роль», «діти з обмеженими можливостями», «професійна орієнтація»;
- визначити принципи та методи дослідження ролі соціального працівника у професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями;
- охарактеризувати сутність та зміст професійного визначення дітей з обмеженими можливостями;
- з'ясувати особливості та проблеми, які виникають при професійному визначенні у дітей з обмеженими можливостями;

- проаналізувати закордонний досвід ролі соціального працівника у професійній підготовці та профорієнтації дітей з обмеженими можливостями;
- охарактеризувати методики визначення найбільш прийнятних професій для дітей з обмеженими можливостями та використання їх в Україні;
- проаналізувати обрані спеціальності та професії, які обирають діти з обмеженими можливостями (на прикладі Запорізького національного університету);
- виділити рекомендації з вдосконалення ролі соціального працівника у сприянні професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями;

Основна гіпотеза дослідження: роль соціального працівника полягає у сприянні дітям з обмеженими можливостями у орієнтації в світі професій та обранню спеціальності за критеріями: відповідності можливостям, інтересам та затребуваності на ринку праці.

Допоміжна гіпотеза: діти з обмеженими можливості обирають соціально спрямовані спеціальності.

Апробація роботи. Результати дослідження було представлено у статті на X Міжнародній науковій конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: технології миротворення» (21 лютого 2020 року, м. Запоріжжя)

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури і додатків.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ПРОФЕСІЙНОМУ ВИЗНАЧЕННІ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

1.1. Історія дослідження соціальної роботи з надання профорієнтаційних послуг

Професії з'явилися відразу із виникненням людського суспільства. З розвитком суспільного розподілу праці кількість професій неухильно зростає. Змінюється також і якісний склад професій – залежно від складності технології, форми організації праці та умов підготовки працівника.

Історію дослідження такого поняття як «профорієнтація» для зручності можна розділити на етапи:

- 1) XIV століття – до середини XIX;
- 2) XIX – XX століття;
- 3) наш час;

1. Профорієнтація тісно пов'язана з ідеєю трудового навчання і виховання, вперше описана в XIV – XV ст. у роботах соціалістів-утопістів Т.Мора і Т.Кампанелли, що зробили спробу вирішення проблеми усунення соціальної нерівності та протилежності між людьми розумової і фізичної праці і розглядали трудове навчання як найважливіший засіб досягнення соціальної рівності. Тамас Мор у своєму творі «Золота книга, така ж корисна, як і забавна, про найкращий устрій держави і про новий острів Утопія» [1] намалював картину ідеального суспільного ладу, де була відсутня приватна власність, панувала суспільна організація виробництва і розподілу. У книзі Томаса Мора держава піклується про освіту і виховання своїх громадян, навчання є загальним для дітей обох статей. Молодь виховується в дусі гуманістичної моралі, фізичного розвитку, підготовки до трудової діяльності. Землеробство

вивчається теоретично в школі і практично на полях (що є свого роду профорієнтацією, але за критично обмеженим переліком професій).

Томмазо Кампанелла у своєму творі «Місто сонця» [22] показав ідеальний суспільний лад, при якому люди живуть на засадах повної політичної і економічної рівності. Найздібніші люди займаються наукою і мистецтвом. Готуючись до трудової діяльності, діти спочатку відвідують різні майстерні, а потім долучаються до громадської праці. Навчання розпочинається з двох років із застосуванням наочності.

Подальшого розвитку ідея трудового виховання набула в роботах Р.Оуена, Й.Г. Песталоцці і Ж.Ж. Руссо.

Трудове виховання за Робертом Оуеном було спрямоване на опанування учнями основ якогось ремесла (професії), поєднання навчання дітей із їхньою продуктивною працею на промисловому виробництві. Важливість цієї позиції полягає в акцентуації у трудовому вихованні на продуктивній виробничій праці, результатом якої є товар, виготовлений руками учнів, бо саме він збагачує життя суспільства. Головний момент у цьому процесі – вироблення об'єкта матеріальної культури у поєднанні з навчанням. Це один із провідних факторів всебічного і гармонійного розвитку особистості [11; с.17].

На думку Йоганна Генріха Песталоцці мета трудового виховання полягає в тому, щоб розвинути в гармонійному поєднанні фізичну, розумову і моральну сторони особистості і формувати на цьому ґрунті працьовитого трудівника, корисного суспільству [21; с. 69]. Свої погляди щодо цього він виклав у своїх працях «Лінгард і Гертруда», «Як Гертруда вчить своїх дітей» та ін. У своїй практичній діяльності Й.Г. Песталоцці вперше поєднує навчання з продуктивною працею, хоча й з акцентом на ремісництво.

Основа трудового виховання, за Жан-Жаком Руссо - це обов'язковість розвитку всіх природних сил і задатків людини, однак тільки із урахуванням її біологічної природи й особистого життєвого досвіду. Приклад такого природного, або «вільного виховання» Ж.-Ж. Руссо виклав у своєму педагогічному трактаті «Еміль, або Про виховання». Важливим засобом

трудового виховання педагог і філософ вважав ручну працю: землеробську, столярну, ковальську тощо [39; с.260].

Джон Локк розробив програму з трудового виховання джентельмена-ділка, який уміє розумно, обачливо і вигідно вести свої справи, які приносять обопільну користь суспільству і особистості. З цією метою у книзі «Думки про виховання» рекомендував вивчати різні види трудової діяльності людей: столярні і теслярські ремесла, бухгалтерію, сільське господарство тощо. Вважав, що ремесло завжди може стати в пригоді діловій людині, попри це воно корисне й тим, що запобігає шкідливим наслідкам від неробства [39; с. 259].

Карл Маркс розглядав політехнічне навчання не як ремісництво і кустарництво, а як складову частину всебічного розвитку людини, в тісному зв'язку з її розумовим і фізичним вихованням. Цим самим Маркс, на відміну від багатьох теоретиків трудового виховання, вперше створив теорію політехнічного навчання, вказав на необхідність здійснення його в єдиному навчально-виховному педагогічному процесі. У цьому контексті важливо відмітити, що політехнічна освіта має на меті ознайомлення учнів з основними принципами всіх процесів виробництва й одночасно — набуття навичок поводження з найпростішими знаряддями виробництва [39; с. 261].

2. Виникнення профорієнтації часто пов'язують із зростанням продуктивних сил суспільства: розвитком машинної індустрії, зростанням ролі спеціалізації і професіоналізації праці, внаслідок чого і виникла необхідність у здійсненні професійної підготовки величезних мас людей. Аналізуючи ці факти, вчені і громадські діячі кінця XIX – початку XX ст. дійшли думки, що молоді потрібна допомога у виборі професії. Так виникла ідея наукового обґрунтування раціонального вибору професії молоддю й організованої допомоги їй у формі профорієнтації і профконсультації.

У кінці XIX – на початку XX ст. дослідженнями в галузі профорієнтації займалися багато учених, такі як А. Біне, Ф. Гальтон, Г. Мюнстерберг, Л. Термен. Зокрема, німецьким філософом та психологом - Гюго Мюнстербергом,

уперше були розроблені психологічні тести для оцінки професійних здібностей людини [47; с. 182].

Другим кроком у наданні допомоги підростаючому поколінню у виборі професії можна вважати появу на початку ХХ століття у Великобританії, Англії, Німеччині і США довідково-інформаційних бюро для молоді при біржах праці, засновником першого з них у 1908 році у Бостоні вважають Фредеріка Парсонса [6]. Діяльність цього бюро прийнято вважати початком професійної орієнтації. Пізніше аналогічне бюро було відкрите у м. Нью-Йорку. В його задачі входило вивчення вимог, що пред'являються для людини різними професіями, більш повне та легальне вивчення здібностей школярів. Бюро вело свою роботу в контакті з вчителями, користуючись при цьому тестами та анкетами. Досвід діяльності цих бюро став широко поширюватися в США, Іспанії, Франції, Швейцарії і інших країнах [37; с. 139]. Ф. Парсонс проводив дослідження учнів за допомогою анкетування і тестування, досконало вивчав отримані результати про підлітків і співставляв їх з вимогами тієї чи іншої професії. На основі отриманих результатів він проводив індивідуальні консультації. Діяльність бюро зводилась до розв'язання наступних завдань:

- вивчення вимог, які висуваються різними професіями до психофізичної організації людини;
- детальне дослідження психічних властивостей і здібностей молодих людей з використанням психологічних тестів;
- надання кваліфікованої рекомендації щодо вибору майбутньої професії [27; с. 52].

3. В Україні профорієнтаційна діяльність почала розгортатися в перші роки ХХ ст. Були зроблені ряд досліджень, що стосуються вибору професії для учнів, які вчаться в різних за типами школах. У процесі цієї роботи було вирішено з'ясувати, які професії привертають найбільшу увагу, в чому причини, спонукачі молодих людей йти по тому або іншому трудовому шляху [37; с. 139].

В 1986 році створюється реальна державна служба профорієнтації молоді з перспективою подальшого вдосконалення. У 1987 році на території України

створюються центри професійної орієнтації молоді у Києві, Львові, Миколаєві, Дніпропетровську, Кривому Розі, Херсоні, Одесі [2].

Враховуючи позитивний світовий досвід з використання професійної орієнтації як одного з ефективних засобів протистоянню безробіттю та рекомендації Міжнародної організації праці, Міністерство праці України в 1994 році прийняло рішення про створення Концепції державної системи професійної орієнтації населення. Ця концепція була схвалена Кабінетом Міністрів України, який згодом у 2008 році затверджує вже нову редакцію згаданої Концепції, а в 2009 році створюється міжвідомча Рада з питань профорієнтації населення та доручається відповідним міністерствам і установам, у межах своєї компетенції, вжити необхідних заходів щодо практичної реалізації завдань, які на них покладалися.

Яскравим історичним проявом соціальної роботи по професійному вихованню дітей з обмеженими можливостями, можна згадати Олександрівське училище – хутір для глухонімих. 1899 року в Петербурзі була створена благодійна організація «Всеросійське опікунство Імператриці Марії Федорівни про глухонімих», яка висловила думку щодо створення спеціальних шкіл-хуторів, у яких глухонімі діти мали б змогу отримувати відповідне навчання і виховання. Одним із перших закладів подібного типу, водночас найбільшим та унікальним, було училище-хутір для глухонімих дітей у повітовому місті Олександрівську (нині Запоріжжя) Катеринославської губернії. Ініціатором, фундатором і натхненним його керівником став міський голова Фелікс Францович Мовчановський. На той час, це була неймовірна підтримка та прихисток для дітей з такими вадами. До того ж багато хто з них, в подальшому, могли влаштуватися на роботу яка в них гарно виходить, будь то дизайнер капелюхів чи швейна майстриня. Ті хто не змогли знайти роботу за межами Хутору – могли працювати за отриманим фахом на його території.

Основою соціально-педагогічної роботи є визнання людини найвищою цінністю. Соціальний працівник орієнтує свою діяльність не на одночасну допомогу всім категоріям дітей та молоді, а на конкретну допомогу дитині, що

потребує опікування з боку держави. Одне із головних завдань соціального працівника це навчити молоду людину бути самодостатньою у вирішенні особистих проблем, створити умови і гарантії для її всебічної самореалізації в суспільстві. Важливе місце в цьому аспекті займає система профорієнтації в навчальних закладах. Оскільки сучасний випускник школи повинен не тільки вміти обирати майбутню професію, а й бути психологічно готовим до перекваліфікації, проявляти економічну активність, вміти самореалізовуватися в інших проявах суспільної праці тощо. Оскільки результатом професійного самовизначення є свідомий вибір майбутньої професії, то допомога дітям у цьому з боку соціального працівника передбачає необхідність спеціальної організації системи професійної орієнтації молодих людей засобом створення центру профорієнтації в кожному навчальному закладі. Професійна орієнтація – це система заходів щодо активного, свідомого, професійного й мобільного самовизначення та становлення особистості з урахуванням її можливостей та індивідуальних особливостей ринку праці. Під професійним самовизначенням слід розуміти не одноразовий вибір професії, а стійкий процес самопізнання, формування інтересів основних та резервних професійних намірів, професійної перспективи, визначення напрямів перекваліфікації. Що триває всі етапи навчальної та трудової діяльності людини.

Перехід України до ринкових відносин супроводжується формуванням ринку товарів, капіталу і праці. Сприяння ефективній, високопродуктивній та вільно обраній трудовій діяльності повинно бути пріоритетним напрямом в економічній політиці нашої суверенної держави. Курс на мобілізацію всіх потенційних можливостей людини, на подолання перепон потребує посилення конкурентоспроможності фахівця на ринку праці. На сьогодні, молодіжна політика є одним із важливіших пріоритетів діяльності держави і здійснюється в інтересах як молодих громадян, так і суспільства в цілому, але в нинішній ситуації молодь, а особливо молодь із обмеженими фізичними можливостями – найбільш чутлива та вразлива частина населення України. Навчання в

університеті студентів з особливими потребами — яскравий приклад інтеграції до нових умов життя нарівні з іншими студентами.

Через те, що більшість молодих людей з інвалідністю отримують середню освіту у спеціалізованих закладах, часто «закритого» типу, інформація про світ професій, вимоги, які висуваються до людини, про потреби суспільства в кадрах та перспективи ринку, про шляхи отримання професії тощо не є для них очевидною. Тобто надання такого роду інформації є особливо актуальною. Крім того, обмежені можливості щодо пересування, сенсорні обмеження та інші, роблять недоступними частину джерел інформації. Соціальний працівник, у рамках профорієнтації, може заповнювати брак інформації, компенсувати прогалини у специфічних знаннях тощо.

Отже, таке поняття як профорієнтація з'явилося досить давно, а точніше з початком людства освоєння професій та суспільного розвитку. Спершу профорієнтація розглядалась в контексті трудового навчання і виховання, згодом робилися поступові кроки до надання допомоги у виборі професії підростаючому поколінню. Цьому процесу приділялося все більше й більше уваги, зокрема після зростання продуктивних сил суспільства, коли виникла необхідність здійснення професійної підготовки великої кількості людей.

1.2. Уточнення змісту основних понять дослідження: «професійне визначення», «роль», «діти з обмеженими можливостями», «професійна орієнтація»

На сьогодні профорієнтаційна робота в закладах освіти України регулюється «Положенням про професійну орієнтацію молоді, яка навчається» (затверджено 02.06.1995 р.), «Положенням про професійну орієнтацію населення» (затверджено 27.06.1995 р., Редакція від 05.11.2006), «Концепцією державної системи професійної орієнтації населення» (17.09.2008 Редакція від 12.03.2020) [20; с. 5].

Роль – означає соціальну функцію особистості (в соціальній психології). Відповідний прийнятим нормам спосіб поведінки людей в залежності від їх статусу або позиції в суспільстві, в системі міжособистісних відносин. Соціальні ролі зумовлені місцем індивіда в системі об'єктивних соціальних відносин (професійні, соціально-демографічні та інші), міжособистісні ролі визначаються місцем індивіда і системі міжособистісних відносин (лідер, байдужий та інші) [48; с. 346].

Професія – вид трудової діяльності, що виник у результаті суспільного розподілу праці та вимагає для його виконання здібностей, теоретичних знань та практичних навичок. Професія визначається характером продукту, що створюється, використовуваними знаряддями праці і специфічними умовами виробництва, а також має групу споріднених спеціальностей. Поняття професія більш широке, ніж спеціальність, тому їх не варто ототожнювати.

Спеціальність – підтип професії, що визначається подальшим розподілом праці у рамках однієї професії (наприклад, професія менеджер: менеджер зовнішньоекономічної діяльності, менеджер організацій і адміністрування, менеджер міжнародного бізнесу та ін). Необхідно зазначити, що немає загальноприйнятих критеріїв ідентифікації та розпізнання професій і спеціальностей. Часто ці поняття використовуються як синоніми. В повсякденному використанні термінів, іноді не розрізняють навіть поняття «професія» й «посада» [18; с. 13].

Професійне самовизначення - процес, що охоплює весь період професійної діяльності особистості: від виникнення професійних намірів до виходу з трудової діяльності. Він пронизує весь життєвий шлях людини. Піком цього процесу, переломним моментом у житті є процес вибору професії. За часом він звичайно збігається з закінченням школи і тісно пов'язаний з попередніми етапами професійного самовизначення [33].

Самовизначення особистості - свідомий акт виявлення і ствердження своєї позиції в проблемних ситуаціях, основними формами самовизначення є колективне самовизначення і професійне [48; с.351].

На думку І. Дубровіної, професійне самовизначення дітей – це не тільки вибір майбутньої професії, а і його реалізація. Отже, до складу професійного самовизначення крім професійної підготовки також включається і адаптація людини на конкретному робочому місці [13; с. 13].

Професійне самовизначення – це частина більш загального процесу життєвого самовизначення. І щоб зрозуміти, як молодь визначається у професійній сфері, потрібно розібратися у механізмах життєвого самовизначення. Отже, професійне самовизначення – це не одномоментний процес всередині життєвого самовизначення, а відносно довготривалий процес [30; с. 20].

Е. Ф. Зеєр розглядає професійне самовизначення в контексті психології професій. Основні моменти процесу професійного самовизначення за Е. Ф. Зеєром такі [13; с. 20]:

- вибіркоче ставлення особистості до світу професій.
- здійснення вибору з урахуванням індивідуальних особливостей людини, вимог професії та ринку праці.
- постійна рефлексія свого професійного існування та самоствердження в професії.
- сприйняття професійного самовизначення як процес самореалізації та самоактуалізації, що означає здатність особистості мобілізувати власну мотивацію, когнітивні ресурси та активну поведінку для контролю ситуації з метою досягнення обраної мети.

На думку Е. Ф. Зейєра, ці компоненти створюють структуру орієнтації суб'єкта на важливі для нього змістовні сфери довкілля, через ставлення до якого він усвідомлює, стверджує своє «Я». Завдяки цьому ця сфера стає простором його суспільно-ціннісної життєдіяльності.

Є. Павлютенков, виділяє психологічну, моральну і практичну складові готовності дитини до вибору професії. Психологічна – свідомий вибір професії відповідно до своїх здібностей і можливостей. Моральна – усвідомлення

дитиною суспільної та особистісно значущості праці, спроби пристосуватися до роботи, працелюбність, позитивне ставлення до різних видів професій [38].

На думку американського дослідника Ф.Парсонса, для правильного вибору професії людині необхідно мати ясне уявлення про себе і свої здібності. Крім цього вона повинна знати про вимоги, які пред'являються професією, і можливості реалізації поставлених цілей. Закінчується етап вибору встановленням відповідності між вимогами професії і здібностями особистості [40; с. 64].

На думку Е.І.Рогова, критерій життєвого успіху пов'язується з успішністю професійного самовизначення, та реалізується у єдності трьох суб'єктивно-особистісних форм життєдіяльності людини:

- виборі трудового простору для прикладення особистістю ресурсів трудової активності;
- виборі професії;
- реалізації змісту трудової діяльності [49].

На думку Лисенко О. П. професійне самовизначення – це самостійний вибір професії, здійснений під впливом аналізу власних внутрішніх можливостей, в тому числі і своїх здібностей, і співвіднесення їх з вимогами професії, що обирається [29; с. 75].

Структура особистісної готовності до вибору професії включає такі компоненти:

- когнітивний компонент – уявлення про професію, її переваги та недоліки, про зміст професійної діяльності (об'єкт праці, мета, зміст, засоби тощо), знання про вимоги професії до особистості, способи та шляхи оволодіння нею, уявлення про сенс майбутньої професійної діяльності;
- мотиваційно-цілепокладальний компонент – виражає позитивне ставлення до професії, мотиви вибору професії та рівень і цілісність цілепокладання щодо майбутньої професійної діяльності;

– суб’єктно-особистісний компонент – розвиток процесів самосвідомості (самопізнання, самоаналізу, самооцінювання, саморегуляції, саморозвитку), рефлексивних здібностей та професійно значущих якостей особистості.

Більше ефективним процес самовизначення дитини проходить за допомогою якісної профорієнтаційної роботи, тож доречно розкрити значення цього поняття.

Щодо самого поняття «профорієнтація», то серед дослідників існують певні розбіжності. У психолого-педагогічній літературі зустрічаються декілька підходів до визначення поняття «профорієнтація» і його структури. У «Енциклопедії професійної освіти» профорієнтаційна діяльність трактується як така, що «направлена на формування у школярів адекватного образу «Я», уявлень про світ праці, практичного досвіду у визначеній професійній діяльності» [57; с. 256].

В педагогічному словнику найбільш уживаним є трактування професійної орієнтації як «науково-практичної системи підготовки молоді до вільного, свідомого і самостійного вибору професії, що враховує індивідуальні особливості і потреби особистості та ринку праці, і здійснюється через профінформацію, профдіагностику, профконсультацію, профвідбір і адаптацію» [25; с. 124].

У структурі професійної орієнтації В. Чебишева виділяє чотири основні компоненти:

- повідомлення учням знань про професії, що цікавлять їх;
- глибоке і усестороннє вивчення школярів;
- професійні консультації;
- допомога учням в оволодінні вибраною професією.

Отже, професійна орієнтація має два аспекти: перший – її вплив на формування професійних інтересів людей, насамперед позитивних мотивів вибору професії, які забезпечують узгодження інтересів особистості і суспільства; другий – виявлення професійних вимог і психологічний аналіз професії, з одного боку, та оцінка психофізіологічних властивостей і якостей

дітей з урахуванням їх потреб і бажань до обраної діяльності, з другого. За таких умов профорієнтація направлена на допомогу дітям у вірному виборі профілю. Готовність учня до профільного навчання має базуватися на орієнтації в світі професії та вимогах з їх боку до особистості. Спираючись на пізнавальні інтереси учнів до відповідної професії, можна зорієнтувати їх на доцільний профіль навчання, і навпаки, знаючи здібності і нахили учнів до деяких предметів навчально-виховного циклу, можна запропонувати відповідний профіль, а в подальшому і саму професію [51; с. 33].

Професійна орієнтація – комплекс психолого-педагогічних та методичних заходів, які спрямовані на ознайомлення молоді з її здібностями й можливостями для того, щоб запропонувати їм вибрати одну з найбільш підходящих для них професій з врахуванням потреб виробництва.

За Є. Ю. Пряжниковою, під профорієнтацією розуміють: «... комплекс заходів з надання допомоги у виборі професії, які включають і профконсультування як індивідуально орієнтовану допомогу у професійному самовизначенні» [46]. Тобто мета профорієнтації полягає у професійному самовизначенні людини. Взагалі, система професійної орієнтації складається з певних етапів: професійної інформації (профпросвіти), професійної консультації, професійного добору та відбору, професійної адаптації [9; с. 18].

Згідно закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» статті 1 - дитина з інвалідністю - особа віком до 18 років (повноліття) зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [44].

С.Нарзулаєв, В.Павлухіна, Г.Попов висловлюють свою думку, що діти з обмеженими можливостями – це діти, які мають численні відхилення психічного або фізичного типу, які обумовлюють порушення загального розвитку, перешкоджаючи дітям вести повноцінне життя [35].

Т.Єгорова в своїх роботах розглядає дитину з обмеженими можливостями як дитину, яка має значні відхилення від нормального психічного або фізичного розвитку, що утворилися внаслідок пологів або придбаних дефектів. Такі діти потребують спеціальних умов навчання та виховання [16].

І.Левченко, Н.Кисельова вказують у своїх роботах, що діти з обмеженими можливостями – це діти, у яких внаслідок уроджених недоліків або придбаного внаслідок життєдіяльності органічного ураження сенсорних органів опорно-рухового апарату або центральної нервової системи розвитку має відхилення від норми. У деяких випадках порушення розвитку може виникати внаслідок мікросоціальних і середовищних причин, не пов'язаних з патологією аналізаторів або центральною нервовою системою [28].

В.Бондар поділяє «дітей з обмеженими можливостями» на такі обмеження в розвитку:

- з вадами слуху (глухі, ті, що слабочують, оглухлі);
- з вадами зору (сліпі, ті, що слабо бачать, осліплі);
- з вадами інтелекту (розумово відсталі з затримкою психічного розвитку);
- діти з мовленнєвими вадами;
- з порушеннями опорно-рухового апарату;
- зі складною структурою порушень (розумово відсталі глухі та ті, що слабочують, глухі та ті, що слабо бачать, сліпоглухонімі й ін.) [53].

Згідно закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» статті 1 професійна орієнтація - науково обґрунтована система форм, методів, засобів впливу на особу для сприяння її професійному самовизначенню на основі врахування стану здоров'я, освітнього і професійно-кваліфікаційного рівнів, інтересів, здібностей, індивідуальних, психофізіологічних особливостей та потреб галузей економіки [44].

Професійна орієнтація ставить своїм завданням визначити, яка саме професія найбільше підходить тій чи іншій людині. Вихідним пунктом цього підходу є особистість того, хто обирає професію. Профорієнтація в цьому

випадку спрямована на вибір професії, що найбільш відповідає певній особистості, виходячи з її інтересів, здібностей, можливостей [18; с. 13].

Професійна орієнтація – комплекс науково-обґрунтованих форм, методів та засобів допомоги особистості щодо вибору чи зміни професії, працевлаштування на основі врахування її індивідуально-психологічних особливостей, інтересів, можливостей та потреб ринку праці в кадрах.

Професійна орієнтація спрямована на подолання віддаленості професійних інтересів, намірів молоді від потреб ринку праці у фахівцях.

Виходячи з сутності профорієнтації, в її структурі виділяють три основні елементи, технологічні складові, які характеризують її функціональний зміст: професійну інформацію, професійну консультацію і професійний відбір (добір).

Науково-методичними основами та засобами, на яких будується профорієнтація, є професіографія і психодіагностика [18; с. 23].

Отже, на підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що процес професійного визначення проходить набагато легше, швидше та якісніше за допомогою професійної орієнтації. Такий етап, як професійне визначення, обов'язково настає в житті кожної людини, успішним його завершенням є задоволення своєю роботою. Процесійне визначення – це аналіз внутрішніх можливостей, здібностей та співвідношення їх з вимогами професій, що обираються. Роль – означає соціальну функцію особистості. Діти з обмеженими можливостями – це діти які мають обмеження фізичного або психічного розвитку, що перешкоджають їх повноцінному життю. Професійна орієнтація – це комплекс заходів який направлений на дослідження здібностей, можливостей та бажань людини яка на шляху обрання професії.

1.3. Принципи та методи дослідження ролі соціального працівника у професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями

Наукове дослідження будь якої проблеми було б неможливим без використання певних принципів та методів дослідження, які допомагають систематично та цілеспрямовано вивчити об'єкт та використовувати засоби і методи науки, що згодом завершується формуванням нового знання про досліджуваній об'єкт, або удосконалення вже існуючого.

Одним з головних принципів наукового дослідження є принцип об'єктивності.

Принцип об'єктивності, що допомагає досягти максимальної точності в оцінці явищ та процесів, репрезентованих в історіографічних джерелах. Спираючись на головні критерії принципу можна здійснювати фільтрування наукової літератури з обраної теми, що дозволить максимально наблизитись в об'єктивності історичної думки.

Використання даного принципу дає змогу дослідити феномен професійного визначення без впливу особистих та групових інтересів та інших суб'єктивних чинників на процес та результат дослідження.

До загальнонаукової методології слід віднести системний підхід, застосування якого потребує кожний об'єкт наукового дослідження. Сутність його полягає у комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), дослідження їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин [4; с. 61]. Принцип системного підходу допомагає трактувати всі явища професійного визначення як внутрішньо пов'язаних компонентів цілісної системи, природної, соціальної, психічної.

При дослідження будь якого питання застосовується принцип історизму, за допомогою якого можна орієнтуватися у виявленні характеру закономірностей, а також виникнення та розвитку об'єкта дослідження, характеру закономірностей трансформації елементів попереднього ступеня в наступний ступінь на новому етапі історичного розвитку. Застосовуючи до теми дослідження, за допомогою цього принципу можна розглянути

виникнення, причини та особливості наукового дослідження професійного визначення дітей з обмеженими можливостями, виявити основні етапи такого дослідження.

Використовуючи принцип причинності при дослідженні теми дипломної роботи можна здійснити аналіз причин та наслідків появи професійної дезадаптації, побудови логічних зв'язків між соціальною роботою та процедурою професійної орієнтації. Сюди відноситься також принцип детермінізму, що в даному випадку означає направлення думки в процесі дослідження по шляху виявлення об'єктивних і суб'єктивних причин, наслідком яких виступає проблема визначення зі професією, і без урахування яких неможливо ні її попередження, ні розв'язання.

Використовуючи принцип зв'язку теорії з практикою, можна підтвердити теорію практикою, сформуванню практичну значимість дослідження.

Зазначені принципи створюють засади для методів дослідження ролі соціального працівника у професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями.

Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь якої проблеми призводить до необхідності її вивчення в системі координат, що задається різними рівнями методології науки.

Методологія – вчення про правила мислення при створенні теорії науки. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження [36; с. 25].

Метод – спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя. Це також сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання [56; с. 80].

Аналіз – це метод пізнання, який дає змогу поділити предмет на частини з метою його детального вивчення, тоді як синтез – це поєднання отриманих під

час аналізу частин у ціле. Аналіз та синтез взаємопов'язані, вони являють собою єдність протилежностей. Залежно від рівня пізнання об'єкта та глибини проникнення в його сутність застосовуються аналіз і синтез різного роду [56; с. 90]. Взаємозв'язок аналізу і синтезу пояснюється тим, що дозволяє поєднати частини предмета, розкладеного в процесі аналізу, встановити їх зв'язок і пізнати предмет як єдине ціле. Розрізняють такі види аналізу і синтезу:

- прямий, або емпіричний, метод (використовують для виділення окремих частин об'єкта);
- елементно-теоретичний метод (базується на уявленнях про причинно-наслідкові зв'язки різних явищ);
- структурно-генетичний метод (вилучення із складного явища таких елементів, які створюють вирішальний вплив на решту сторін об'єкта) [7; 41].

Метод аналізу використовується як на емпіричному так і на теоретичному рівнях дослідження. В даній роботі є одним з основних, що був використаний, для обробки даних, щодо обраних спеціальностей дітьми з обмеженими можливостями.

Системний метод – це сукупність загальнонаукових методологічних принципів та способів дослідження, в основі яких лежить орієнтація на розкриття цілісності об'єкта як системи [23; с. 171]. Системний метод був використаний при розгляді проблеми професійного визначення як певної системи, яка складається з елементів, що знаходяться в тісному взаємозв'язку один з одним. Розуміючи в такому сенсі можна розглянути процес професійного визначення через характеристики його складових елементів, проаналізувати зв'язки між цими елементами та їх вплив один на одного.

При вивченні професійного визначення доцільно використовувати методи як: спостереження, самоспостереження, усне й письмове опитування, тестування, вивчення та оцінки соціально-психологічних явищ у групах, аналіз результатів діяльності.

Метод спостереження – систематичне цілеспрямоване вивчення об'єкта. Це найелементарніший метод, який є, як правило, складовою інших емпіричних

методів. Спостереження, як метод пізнання, дає змогу отримати первинну інформацію про об'єкт дослідження у вигляді сукупності емпіричних тверджень.

Порівняння – один із найпоширеніших методів пізнання. Це процес встановлення подібності або відмінності предметів та явищ дійсності, а також знаходження загального, притаманного двом або кільком об'єктам [56; с. 83].

Найпростішим і важливим типом відносин, що виявляються у ході порівняння, є відносини тотожності й відмінності [36; стр 28].

Отже, перелічені принципи та методи дають змогу всебічно проаналізувати та дослідити розвиток ролі соціального працівника у професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями в практиці соціальної роботи.

Як узагальнюючий висновок до першого розділу, можна зазначити профорієнтація має глибоке коріння в історії людства, в перших згадках історії була тісно пов'язана з ідеєю трудового навчання і виховання. Різні філософи та науковці робили свій вклад в дослідження цього процесу та відкривали можливості надання допомоги у виборі професії підростаючому поколінню. Профорієнтації приділялося все більше й більше уваги, зокрема після зростання продуктивних сил суспільства, коли виникла необхідність здійснення професійної підготовки великої кількості людей.

Процес професійного визначення проходить набагато легше, швидше та якісніше за допомогою професійної орієнтації. Такий етап, як професійне визначення, обов'язково настає в житті кожної людини, успішним його завершенням є задоволення своєю роботою. Процесійне визначення – це аналіз внутрішніх можливостей, здібностей та співвідношення їх з вимогами професій, що обираються. Діти з обмеженими можливостями – це діти які мають обмеження фізичного або психічного розвитку, що перешкоджають їх повноцінному життю. Професійна орієнтація – це комплекс заходів який направлений на дослідження здібностей, можливостей та бажань людини яка на шляху обрання професії.

В процесі даного наукового дослідження були застосовані такі методологічні принципи: об'єктивності, системності, історизму, причинності, принцип зв'язку теорії з практикою, детермінізму та використані наступні методи пізнання: аналіз, синтез, системний, спостереження, порівняння.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ПРОФЕСІЙНОМУ ВИЗНАЧЕННІ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

2.1. Сутність та зміст професійного визначення дітей з обмеженими можливостями

Професійне визначення є важливим етапом в житті кожної людини і дітей з обмеженими можливостями також. В умовах ринку праці головний акцент у системі професійної орієнтації зміщується на активність особистості, свободу вибору нею напряму професійного зростання, суворе дотримання правових та моральних правил ділової активності, та, одночасно, повну відповідальність за результати та наслідки своєї напруженої праці й творчої професійної самодіяльності. Забезпечити ці професійні потреби сучасної людини в змозі особистісно-діяльнісна система професійної орієнтації, яка, завдяки формуванню активного та позитивного ставлення особистості до професії, забезпечує розвиток в неї практичних вмінь і необхідних в майбутньому професійно важливих якостей. Спрямованість на досягнення професійного успіху є пріоритетним напрямом професійного самовизначення особистості у старшому шкільному віці. Це не одноразова дія, а тривалий процес розвитку особистості, який передбачає внутрішню активність у формуванні перспективи особистісного та професійного становлення, проектуванні стратегії руху до професії. Розкривається також зміст профорієнтаційних функцій, які пов'язані з вибудовуванням разом з учнем його індивідуальної освітньої та професійної траєкторії [32]. Аналізуючи процес професійної орієнтації учнів загальноосвітніх навчальних закладів України, можна стверджувати, що метою системи професійної орієнтації в межах загальноосвітнього навчального закладу є формування в учнівської молоді уміння обирати сферу професійної діяльності, що оптимально відповідає особливостям запиту ринку праці. У

зв'язку з цим профорієнтація в старшій школі повинна вирішувати певні завдання, а саме формування особистості працівника нового типу, що забезпечить ефективне використання кадрового потенціалу й радикальне регулювання ринку праці. Тобто закономірності переходу до ринку праці, що значно змінює стратегію й тактику розробки теорії і практики професійного самовизначення молоді. Учні в процесі профорієнтаційної роботи в школі засвоюють певну систему знань про світ професійної праці, про потреби суспільства в кваліфікованих кадрах (об'єктивні умови вибору професії), починають усвідомлювати свої інтереси, нахили та інші важливі для майбутньої професійної діяльності (суб'єктивні умови вибору професії). З цього погляду професійна робота проводиться за певною системою. У чіткій послідовності розкриваються умови вибору професії, обговорюється важливість правильного професійного самовизначення для суспільства й особистості, учні ознайомлюються з профорієнтаційною класифікацією професій, складають профорієнтаційні «портрети» професій, оволодівають прийомами самопізнання й самооцінювання. У результаті в учнів старшої школи формується необхідний рівень усвідомлення проблеми професійного самовизначення та початкові вміння та навички її розв'язання. Завдяки профорієнтації, у дітей створюються необхідні передумови для успішного формування готовності до свідомого вибору професії [8]. Досвід практичної діяльності свідчить, що профорієнтаційний матеріал повинен бути не лише доступним, але й об'єктивним і всебічним. Форми його подачі повинні бути достатньо різноманітними, щоб забезпечити активізацію сприйняття і мислительної діяльності учнів. Формування інтересу до професії і професійних нахилів повинні спиратися на пізнавальні потреби учнів. Спільна профорієнтаційна робота загальноосвітніх навчальних закладів з вищими навчальними закладами щодо формування професійних нахилів школярів буде успішнішою, якщо її систематично проводити, починаючи з 9-10 класу. Такий висновок опирається на наукові дослідження (Л. Виготський, Л. Божович, І. Кон) про етапи становлення моральної свідомості підлітків. Профорієнтація

передбачає свідомий, мотивований вибір професії. Розвиток же автономної свідомості починається в період переходу від підліткового віку до юності. Саме цей вік прагне активної діяльності [15].

Таким чином, сучасний загальноосвітній навчальний заклад повинен не готувати старшокласника до життя, а виховувати самим життям. Саме сучасний загальноосвітній навчальний заклад є школою культури життєвого самовизначення. Навчитися жити – це значить виробити власну позицію в житті, життєву стратегію, здійснити власний життєвий вибір. Завдання соціального педагога в реалізації цієї вимоги сучасної школи – допомогти дитині зорієнтуватися в системі найрізноманітніших суперечливих і неоднозначних цінностей, визначити власне життєве кредо й стиль поведінки; виробити спосіб реакції на незгоди й успіхи, гідний людині тип трудової діяльності й форми використання вільного життя [15].

Профорієнтація відіграє неабияку роль у професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями. Хоч кількість таких дітей, які навчаються по спеціальним програмам та в спеціалізованих навчальних закладах щороку збільшується, проте вони все ще недостатньо представлені на арені зайнятості. Багато молоді з обмеженими можливостями є безробітними. У світі, де технології є необхідним аспектом майже кожного бізнесу, фізичні можливості рідко стають обмеженням. Популярність технологій в діловому світі відкриває більше можливостей для кар'єрного зростання для людей з обмеженими можливостями. Талановитим молодим людям з обмеженими можливостями складно досягти успіху або навіть уявити собі успіх в сфері вищої освіти та працевлаштування. Перешкоди включають:

- відсутність адекватних систем підтримки;
- обмежений доступ до успішних зразків для наслідування;
- відсутність доступу до технологій, які можуть підвищити незалежність і продуктивність і, що найбільш важливо, низькі очікування з боку людей, з якими вони взаємодіють. Ці перешкоди призводять до того, що менша кількість здібних дітей з обмеженими можливостями відвідують коледжі та університети

і згодом отримують професійну роботу. Щоб подолати ці перешкоди, необхідна підтримка в перехідний період для осіб, інтелектуально здатних здобути вищу освіту і працевлаштуватися, але які стикаються з труднощами через свої обмежені можливості.

Одним з компонентів професійної орієнтації осіб з обмеженими можливостями, перш за все, є психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в рамках профорієнтаційної роботи в освітній установі. Процес психолого-педагогічного супроводу дітей з обмеженими можливостями - це цілеспрямована, організована система діяльності психологів, педагогів, фахівців-дефектологів щодо забезпечення оптимальних умов життєдіяльності для дітей відповідно до їх віковими, індивідуальними особливостями, рівнем актуального розвитку, станом соматичного і нервово-психічного здоров'я [24; с.24].

Метою профорієнтаційної роботи з особами з обмеженими можливостями є надання допомоги та підбір видів і напрямків професійної діяльності, максимально відповідних фізичному і психічному розвитку, функціонального стану окремих органів і систем, станом здоров'я в цілому і одночасно відповідає інтересам, здібностям людини, потребам ринку праці.

Можна виділити такі завдання профорієнтаційної роботи у допомозі професійного визначення дітей з обмеженими можливостями:

- розвиток загально-трудовак якостей і навичок;
- розширення меж самопізнання, надання інформації про світ професій, про шляхи професійної підготовки;
- формування здатності співвідносити індивідуально-психологічні особливості і можливості з вимогами професії, необхідні для успішної соціальної і професійної адаптації;
- формування установок, мотиваційної готовності і позитивного ставлення до праці а також, до виконання професійних функцій, визначених видів діяльності.

Щоб профорієнтація давала бажані результати, вона повинна проводитися послідовно й мати безперервний характер. Тому, її умовно поділяють на два періоди: допрофесійний і професійний, що включають ряд етапів. На кожному з етапів реалізуються практично всі описані вище завдання професійної орієнтації. Специфіка етапів визначається передусім віком індивідів і особливостями навчальних закладів. Відтак, можна виділити такі етапи проведення профорієнтаційної роботи:

– 1 етап (1-4 класи) - формування сумлінного ставлення до праці, розуміння його ролі в суспільстві, розвиток інтересу до трудової діяльності;

– 2 етап (5-7 класи) - робота, спрямована на усвідомлення учнями особистих інтересів, розуміння суспільних цінностей, створення уявлень про професії;

– 3 етап (8-9 класи) - розвиток позитивної мотивації до професійного самовизначення, вміння адекватно оцінювати свої можливості відповідно до вимог обраного виду діяльності;

– 4 етап (10-11 класи) - оцінка готовності до обраної діяльності.

На першому етапі формування професійного самовизначення у дітей з обмеженими можливостями особливих розбіжностей з нормою не спостерігається. Складнощі починаються в період формування основних компонентів професійного самовизначення - за професійним спрямуванням та професійної самосвідомості, коли перед ними постає проблема співвіднесення своїх інтересів, здібностей, уявлень зі своїми реальними можливостями. Професійна спрямованість і самосвідомість дітей з обмеженими можливостями має свої особливості. Проблему розвитку спрямованості особистості слід розглядати з позиції формування системи щодо постійних, домінуючих мотивів поведінки, стійких професійних інтересів, самооцінки, позитивного ставлення до трудової діяльності. Найважливішим напрямком соціалізації таких дітей є підготовка до свідомого вибору професії [17; с. 128].

Для характеристики готовності дітей до трудової діяльності є такі критерії:

- критерій інформованості - передбачає знання дітьми змісту, умов роботи, результатів праці за різними професіями, своїх інтересів, схильностей, якостей особистості, про стан свого здоров'я і фізичного розвитку, особливості відчуттів, сприйняття, уваги, пам'яті, уяви, мислення, темпераменту, характеру, а так само про вимоги різних професій до вищеперелічених якостей і особливостей людини;

- критерій мотиваційно-потребний - припускає освоєння дітьми праці як способу життя, які їх особисті мотиви, цілі та цінності праці взагалі, мотиви вибору професії, наявність в учнів інтересів і поєднання роботи з її матеріальною винагородою;

- критерій діяльнісної-практичний - передбачає оволодіння дітьми вміннями і навичками роботи, прояв вміння працювати спільно, наявність комунікативних і організаційних здібностей, індивідуального плану подальшого життя, праці і професійного навчання.

Перераховані критерії служать орієнтиром для особи як для особи з обмеженими можливостями, так і для спеціаліста який проводить профорієнтаційну роботу. Знаючи ці критерії, соціальний працівник у своїй діяльності формуватиме в дітей ті якості особистості, які допоможуть їм вибрати професію і визначитися в житті. Істотним компонентом інтересу до вибору професії виступає мотив. Діти можуть мотивувати свій інтерес до тієї чи іншої професії. А для виявлення мотивів вибору професії доцільно проводити тестування [17; с. 128].

Самовизначення важливо для всіх людей, включаючи студентів з обмеженими можливостями. Навички, що ведуть до посилення самовизначення, такі як постановка цілей, рішення проблем і прийняття рішень, дозволяють учням брати на себе велику відповідальність і контроль. Більш того, коли учні з обмеженими можливостями показують, що вони можуть досягти успіху і взяти на себе відповідальність за планування і прийняття рішень, інші змінюють своє ставлення до них і те, що вони від них очікують. Люди з обмеженими можливостями підкреслюють, що контроль над своїм

життям замість того, щоб дозволити комусь іншому приймати рішення за них і щодо них, важливий для їх самоповаги і самоповаги.

Отже, професійне визначення особистості це не одноразова дія, а тривалий процес розвитку особистості, який передбачає внутрішню активність у формуванні перспективи особистісного та професійного становлення, проектуванні стратегії руху до професії. Це свідомий вибір майбутньої професії дитини, який заключається в самопізнанні та об'єктивній самооцінці індивідуальних особливостей, порівняння своїх професійно важливих якостей і можливостей з вимогами професій та конкуренцією на ринку праці. Для дітей з обмеженими можливостями весь цей процес пройде набагато легше з якісною професійною орієнтацією. Профорієнтаційна робота з дітьми з обмеженими можливостями має завдання, мету, може розкладатися на компоненти та проводитися поетапно.

2.2. Особливості та проблеми які виникають при професійному визначенні у дітей з обмеженими можливостями

У багатьох дітей виникають певні проблеми в той час коли їм необхідно визначитися ким вони хочуть бути в житті, яку професію освоїти, де працювати і т.д. Особливої уваги потребують діти з обмеженими можливостями, яким, зазвичай, ще складніше. Доречно було б розглянути особливості професійного визначення дітей з обмеженими можливостями, а потім проблеми. Отже, першою і найважливішою особливістю профорієнтаційної діяльності соціального педагога з людьми з особливими потребами вважаємо сприяння формуванню активної життєвої позиції кожного. Саме особистісна активність є необхідною умовою професійного самовизначення особи з обмеженими можливостями. Для підвищення особистісної активності людей з обмеженими можливостями науковці пропонують використовувати можливості індивідуальної і групової творчості та самоврядування у колективах [6; с. 5].

Ще однією особливістю соціально-педагогічної профорієнтації молоді з обмеженими можливостями є специфічна профпросвіта, надання професійної інформації. Через те, що більшість молодих людей з обмеженими можливостями отримують середню освіту у спеціалізованих закладах, часто «закритого» типу, інформація про світ професій, вимоги, які висуваються до людини, про потреби суспільства в кадрах та перспективи ринку, про шляхи отримання професії тощо не є для них очевидною. Тобто надання такого роду інформації є особливо актуальною. Крім того, обмежені можливості щодо пересування, сенсорні обмеження та ін. роблять недоступними частину джерел інформації. Соціальний працівник, у рамках профорієнтації, може заповнювати брак інформації, компенсувати прогалини у специфічних знаннях тощо.

Наступною особливістю соціально-педагогічної профорієнтаційної роботи з молоддю з особливими потребами є надання практичної допомоги тим, хто має труднощі у спілкуванні, фізичні, сенсорні обмеження тощо. Мається на увазі допомога у вирішенні побутових проблем, пов'язаних з телефонними переговорами, використанням мережі Інтернет, поїздками, підготовкою до співбесіди та ін. Фактично соціальний працівник, у разі потреби, стає посередником між людиною з обмеженими можливостями та потенційним роботодавцем або закладом професійної освіти. При здійсненні посередницької допомоги існує небезпека спотворення інформації для обох зацікавлених сторін, тому соціальний працівник має саме допомагати, а не вирішувати всі питання за клієнта. Ще однією важливою особливістю профорієнтаційної діяльності з даною категорією є специфічна допомога в адекватному виборі та правильному доборі професії. Соціальний працівник може допомогти підібрати спеціальність, яка не буде суперечити можливостям клієнта як згідно з офіційними документами (довідка МСЕК) щодо умов роботи, так і згідно з його нахилами і здібностями. На сьогодні існує небезпечна тенденція щодо отримання молоддю з особливими потребами спеціальностей, які є доступними у плані освіти, але неконкурентно спроможними у сучасних ринкових умовах. Відомо, що освітні заклади всіх

рівнів, згідно з чинним законодавством, надають можливість людям з особливими потребами навчатися на пільгових умовах. Втім після отримання професії молодь не може працевлаштуватися за спеціальністю в силу того, що з самого початку було зроблено неправильний вибір. Так, людина з обмеженими можливостями у спілкуванні отримує професію, яка передбачає активне спілкування з людьми, тим самим заздалегідь ставить себе у неконкурентно спроможну ситуацію. Крім того, трапляється, коли людина з особливими потребами отримує освіту за популярною та затребуваною спеціальністю, втім саме престижність професії робить людину заручником високої конкуренції на ринку праці та фактично унеможлиблює гідне працевлаштування. У профорієнтації молоді з особливими потребами перш за все необхідно орієнтуватися на реальний попит ринку щодо робочих місць для людей з інвалідністю, власні нахили людини та її компенсаторні здібності, які часто бувають завуальовані. Виявити такі здібності та використати їх для професійного самовизначення людини – важливе завдання соціального працівника. Основні методи виявлення компенсаторних можливостей – спостереження, співбесіда з клієнтом та його рідними. Актуалізація компенсаторних можливостей забезпечується створенням сприятливого мікросередовища, використанням різноманітних видів діяльності, з метою виявлення прихованих схильностей, здібностей. Важливою особливістю роботи з молоддю з обмеженими можливостями є питання перепідготовки у випадках, коли перша профосвіта виявилася незатребуваною, нереалізованою. В означених випадках молодь з інвалідністю переживає глибоке розчарування і найчастіше обирає шляхи найменшого опору: або перестає шукати роботу, живе за рахунок державної допомоги, пенсії, або намагається отримати нову професію, закінчивши курси перепідготовки, які пропонують у центрах зайнятості, без урахування помилок попереднього разу. Завдання соціального працівника у таких випадках полягає у психологічній підтримці, зміцненні віри у себе людини з обмеженими можливостями та проведенні серйозної індивідуальної роботи щодо добору нової професії. Крім вищезазначених, до

особливостей профорієнтаційної діяльності соціального працівника з людьми з особливими потребами необхідно віднести подальшу підтримку після працевлаштування. З отриманням роботи молода людина стикається з низкою труднощів, пов'язаних із соціально-професійною адаптацією: адаптацією до робочого колективу, нового соціального статусу, способу життя, набуття професійного досвіду, самостійного виконання роботи. Найбільш прийнятною формою профорієнтаційної роботи на даному етапі є соціально-педагогічний супровід протягом певного часу (який визначається індивідуально), необхідного для адаптації.

Основний принцип інклюзивного навчання – якомога менше зовнішньої і якнайбільше внутрішньої диференціації. Спільне навчання має не лише гарантувати право дитини з особливими потребами не бути ізольованою від інших, а й забезпечити їй можливість відвідувати той навчальний заклад, який би вона обрала, коли б була здоровою. Проблема стосується як адаптації – так і соціалізації – а також профорієнтації, а в подальшому і працевлаштування. Школа й надалі продовжує орієнтуватись лише на здоровий контингент, розглядаючи здоров'я лише з позицій його фізичної складової. Діти цієї категорії виявляються найменш адаптованими до самостійного життя внаслідок культурної некомпетентності, відсутності навичок самореалізації засобами, які компенсують основний дефект, та форм ефективної соціальної взаємодії та повноцінного спілкування [34].

Однією з проблем які виникають при професійному визначенні у дітей з обмеженими можливостями є психологічні бар'єри та інші перешкоди які виникають у цих дітей під час адаптації та інтеграції їх в суспільство. Однією з таких перешкод можна назвати стигматизацію. Тобто приписування необґрунтованих негативних якостей, не зважаючи на індивідуальні характеристики людини, керуючись лише груповою приналежністю. Зазвичай ті, хто навішують соціальні ярлики керуються страхом захворіти самому, чи відчувають себе незахищеними. Внаслідок цього, діти які мають якісь обмежені

можливості в оточенні фізично здорових людей відчують себе ніяково та некомфортно.

Коли йдеться про вирішення проблеми стигматизації, в зарубіжній літературі вживаються два терміни, що відображають кардинально різні підходи до розуміння сутності цього явища та можливих шляхів запобігання його негативним наслідкам. Перший термін – дестигматизація – відображає радикальну точку зору, згідно з якою стигматизацію тих чи інших соціальних груп можна остаточно подолати, причому за досить короткий проміжок часу [5; с. 113].

Другий термін – управління стигмою – вживається більш поміркованими науковцями які ставлять перед собою мету: навчити представників стигматизованих соціальних груп активно реагувати на власну стигму і таким чином відновити їх зруйновану соціальну ідентичність [55; с. 25]

Особи із особливими потребами мають складнощі у професійному самовизначенні через низку причин об'єктивного (пов'язаних із певними психологічними чи фізичними дефектами, що обмежують можливості людини, та наслідками, викликаними ними) і суб'єктивного характеру.

Суб'єктивні причини першочергово пов'язані із неадекватним усвідомленням наслідків дефекту та впливу цих обмежень на професійний вибір, а, також, із з неадекватністю в оцінці професійно значущих якостей стосовно бажаного виду професійної діяльності. До причин, що обумовлюють неадекватний вибір професії серед осіб із особливими потребами, першочергово відноситься неадекватність їх уявлень про відповідність власних можливостей та вимог професії [50].

У професійному самовизначенні осіб з особливими потребами діагностика їх реальних можливостей, усвідомлення та адекватна оцінка власних важливих для освоєння тієї чи іншої професії якостей, та відповідність вимогам обраного виду праці має важливе значення. Неадекватний вибір професії призводить до необхідності пошуку нового виду діяльності. Для багатьох молодих людей, що вже навіть вступили до професійного навчального

закладу, проблема вибору професії остаточно не вирішена, частина з них розчаровуються в правильності свого вибору вже в період першого року навчання, інші - спочатку самостійної професійної діяльності, треті - після 3 - 5 років роботи за професією [19; с. 10]. Ще одним фактором, окрім розчарування, є те, що при працевлаштуванні на невідповідну можливостям особи посаді, ця людина на практиці зіткнеться із тим, що не може справитися із даним видом професійної роботи та не може бути продуктивною, займаючись нею. Саме тому професійне самовизначення розглядається відповідно до індивідуальних можливостей людини із особливими потребами, а також враховує потреби соціуму. Сам процес профорієнтації розглядається у контексті вирішення педагогічних завдань по формуванню особистісних якостей, що мають значення у професійному самовизначенні, навчанні цій професії та подальшому успішному працевлаштуванні [32]. Профорієнтаційна робота є індивідуальною, та методичний інструментарій залежить від конкретного випадку. Сама робота спеціаліста мало чим відрізняється на стадії діагностування, однак результати, отримані наслідок цього процесу, трактуються специфічно для кожної дитини, із урахуванням її фізичного чи психологічного дефекту. Першочерговим завданням є виявлення сфер, що викликають професійний інтерес дитини, а також її схильностей, талантів та психологічних характеристик, що відповідають вимогам бажаного виду роботи. Особи із обмеженими можливостями потребують допомоги експертів після отримання професійної освіти, та систематичної підготовки у вигляді психологічного супроводу з питань поведінки на ринку праці, пошуку роботи та адаптації до вибраної професії.

Щодо проблем які виникають при професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями, можна виділити наступне:

- професійне самовизначення є фрагментним, неповним, характеризується відсутністю навчальної та професійної мотивації;

- вона характеризується відсутністю усвідомленого вибору, мізерністю уявлень про світ професій і, внаслідок цього, відсутні можливості зробити соціально і економічно обґрунтований вибір;

- особи з обмеженими можливостями часто неадекватно ставляться до життєвих реалій і цінностей, не вміють планувати професійні та життєві перспективи;

- позиція батьків не завжди буває адекватною реаліям;

- на дитину впливають групи, в які він входить (наприклад група дітей з вираженою девіантною поведінкою, які не вважають за необхідне освоєння професії);

- дитині складно враховувати стан свого здоров'я і співвіднести його з вимогами професії;

- відсутня підтримка з боку педагогів або батьків;

- незнання студентом своїх особистісних особливостей, можливостей і здібностей;

- багато професій пред'являють підвищені вимоги до здоров'я людини (як фізичного так і психічного);

- кожна група захворювань має свою специфіку і деякі фактори умов праці можуть бути протипоказані.

Можна також виділити групи проблем, які пов'язані з технічним аспектом професійного визначення:

- недостатню архітектурну і інфраструктурну доступність (будівель де налаштовано доступ для осіб на інвалідних візках дуже мало);

- відсутність спеціальних умов праці;

- недостатня кількість робочих місць в доступних сферах професійної діяльності з осіб з обмеженими можливостями.

Ще однією проблемою яка виникає у осіб з обмеженими можливостями при професійному визначенні, що пояснює слабку мотивацію до отримання професійної освіти або її відсутність взагалі, є недовіра цієї категорії осіб до держави у питаннях подальшого гідного працевлаштування. До того ж чимало

людей з обмеженими можливостями дотримуються, так би мовити, «утриманської» життєвої позиції, отримуючи пенсії, пільги, різну державну та недержавну фінансову підтримку і до цього всього ще й труднощі з працевлаштуванням – позбавляють мотивації та спонукають бажання залишити все як є.

Отже, можна сказати, що основною особливістю професійного визначення дітей з обмеженими можливостями є психологічна підтримка з боку спеціалістів, соціальних працівників, психологів, сприяння формуванню активної життєвої позиції таких дітей, допомога в їх адаптації та інтеграції в суспільство, надання практичної допомоги тим, хто має різного роду обмеження і т.д. Проблем з яким стикаються такі діти дуже багато, загалом ці проблеми пов'язані з недостатньою проінформованістю, невмінням оцінювати свої можливості та аналізувати якості, невпевненість в собі, відсутність підтримки та стигматизація з боку однолітків і т.д.

2.3. Роль соціального працівника у професійній підготовці та профорієнтації дітей з обмеженими можливостями: закордонний досвід

На сьогодні, закордонний досвід діяльності соціального працівника по професійній підготовці та профорієнтації дітей з обмеженими можливостями досить різноманітний. Безліч країн намагаються вирішувати такі нагальні проблеми як безробітня молодь, а особливо якщо це стосується осіб з обмеженими можливостями. Професійна орієнтація та професійна освіта сприяє кращій інтеграції таких осіб в трудову діяльність та допомагає краще адаптуватися на робочому місці.

Трудове і професійне орієнтування осіб з обмеженими можливостями у Франції законодавством реалізується нарівні з правами інших громадян. Закони про працевлаштування осіб з обмеженими можливостями дозволяють повністю реалізувати їх права на професійну підготовку, на працевлаштування та сприяння в самозайнятості. У спеціальних центрах проводиться

профорієнтаційна робота з особами з обмеженими можливостями, спрямована в результаті на їх професійну реабілітацію та працевлаштування. Допомога їм здійснюється не тільки на рівні держави, але різними міністерствами регіонів, департаментами, комунами і асоціаціями. Профорієнтацією дітей з обмеженими можливостями у Франції займаються відповідні комісії, які є в кожному департаменті. При Міністерстві освіти діє національний центр навчання осіб з обмеженими можливостями, організовуючий для них різного роду безкоштовні курси [14].

У середній і старшій школі для дітей з серйозними проблемами здоров'я і відхиленнями в поведінці функціонують секції адаптованого загального і професійного навчання (SEGPA). Молодим людям, які навчаються тут, перспектива розвитку дається саме через отримання професії. Як правило, з учнями працюють викладачі, соціальні працівники та волонтери, які пройшли спеціальну професійну підготовку, які вміють спілкуватися з важкими дітьми і знають основні принципи догляду за дітьми з обмеженими можливостями [67].

У Великобританії професійна орієнтація дітей з обмеженими можливостями закладена в політиці інклюзивної освіти. Прикладом цього є програма розроблена міністерством освіти Великобританії «Кожна дитина важлива» [60]. В програмі звертається увага на само актуалізацію і економічне благополуччя особистості, соціалізація і реалізація свого особистого потенціалу. В грудні 2017 в новій стратегії розвитку кар'єри уряду Великобританії викладені плани по підвищенню якості кар'єрних можливостей для будь якого віку. В ньому підкреслюється високоякісна підтримка кар'єри, технічна освіта світового рівня, також підкреслюється вирішальна роль уряду, роботодавців, служб кар'єрного росту, місцевої влади та інших суб'єктів.

В Англійських школах розповсюджуються тести «Gatsby Benchmarks» (розроблені благодійним фондом Гетсбі), щоб кожна школа в Англії надавала якісну професійну орієнтацію для молодих людей (в віці від 11 до 18 років). Хороша професійна орієнтація гарантує, що всі молоді люди, незалежно від їх потреб походження або амбіцій, знають які варіанти відкриваються перед ними

і можуть зробити усвідомлений вибір, необхідний для реалізації свого потенціалу. Це особливо важливо для багатьох молодих людей у Великобританії, які є особами з обмеженими можливостями [59].

Компанія «Careers and Enterprise Company» в Англії підтримує школи, координуючи дії роботодавців, шкіл, коледжів, спонсорів і постачальників програм кар'єрного росту, щоб забезпечити підтримку для підлітків. Ця компанія фокусує увагу на зв'язку навчальної програми з професією, запровадження особистого досвіду на робочих місцях, організації заходів на яких учні можуть зустрітися з роботодавцями, а також запровадження профорієнтації на початку середньої школи, яке означає, що учні отримують більш чітке уявлення про доступні їм варіанти своїх напрямлень в яких вони, можливо, матимуть бажання розвиватися після закінчення середньої школи [58].

В Шотландії є національне агентство по розвитку навичок – «Skills Development Scotland». Це виконавчий позавідомчий державний орган уряду Шотландії. Метою цього агентства є підтримка людей зі всіх спільнот за допомогою ряду інклюзивних програм, щоб покращити їх професійні навички, а також дати можливість їм зробити свої перші кроки на ринку праці. Сюди також входить підтримка молодих людей з обмеженими можливостями для яких проводять навчання, сприяють працевлаштуванню та надають інформацію про роботу [69]. Careers Scotland - це частина агентства, яке займається консультуванням молоді та дорослих. Він пропонує універсальний сервіс безкоштовної та неупередженої інформації про кар'єру, поради і рекомендації. У службі працюють консультанти чотирьох типів, які надають рекомендації в школах, безпосередньо в центрах кар'єри в національному агентстві по розвитку навичок, в центрі обслуговування клієнтів та в громадських місцях по всій Шотландії [65].

В Німеччині федеральне міністерство освіти і науки реалізує програму «Навчання протягом всього життя і для всіх» яка має на меті успішну реалізацію молоді в сфері зайнятості. Служби зайнятості разом зі школами

проводять чотири тижневі програми по професійній орієнтації (під час шкільних канікул). В сфері профорієнтації і зайнятості для осіб з обмеженими можливостями в Німеччині активно розвиваються служби профорієнтації, спеціалістами регулярно проводяться професійні консультації, мінімальний соціальний стандарт дозволяє надавати підтримку в працевлаштуванні, захищати від незаконних звільнень, а також сприяти вдосконаленню технічного оснащення робочих місць. Шкільна орієнтація для учнів з обмеженими можливостями загалом здійснюється в спеціальних школах і психологічною службою. Шкільна психологічна служба також співпрацює з муніципальною медичною службою і, зокрема, коли батьки приймають рішення про зарахування дитини в спеціальну школу. Тут, включення молоді в основну загальну освіту має пріоритетне значення. В спеціальних школах професійна освіта, підготовка до трудового життя і прийняття рішень про подальшу професію часто проводиться спільно з практичними заняттями та набуттям досвіду роботи. Вчителі, соціальні працівники і спеціалісти по реабілітації зі Служби охорони здоров'я та агентства зайнятості працюють разом. Молодь з обмеженими можливостями проходять регулярне професійне навчання на підприємствах та в професійних училищах по системі дуальної освіти, але з додатковою допомогою відповідно до їх індивідуальних потреб. Якщо характер і серйозність обмежених можливостей потребує того, то молодь відвідує спеціальні центри професійного навчання [63; с. 12].

Наприклад центр професійного навчання «Мосбах-Гейдельберг (Німеччина)» - це заклад для професійного навчання молодих людей з особливими освітніми потребами. Він пропонує професійне навчання по (державним) визнаним професіям, а також професійну підготовку. Після професійної підготовки пропонується широкий вибір професій. Фінансується цей центр Німецьким агентством зайнятості, та в деяких випадках Державним управлінням в справах молоді [64].

Швеція теж схвильована питанням професійної орієнтації та подальшого працевлаштування дітей з обмеженими можливостями. В 1992 році в Швеції

була заснована державна організація «Самхалл» яка провадить свою діяльність по теперішній час, метою якої є надавати послуги та забезпечувати зайнятість для людей з обмеженими можливостями [61]. В цій службі, до того ж, проводять професійне навчання у власній школі, надають підтримку та сприяють адаптації осіб з обмеженими можливостями яка необхідна для гарної підготовки до виконання поставлених завдань, а також активно налагоджують зв'язки своїх клієнтів з роботодавцями. В організації розробили власний метод – Самхалла. Метод який є результатом роботи тисячі людей і був випробуваний в багатьох різних середовищах з фантастичним результатом. Приділяючи дуже багато уваги прибутковості досить легко втратити фактор, який має найбільші можливості вплинути на кінцевий результат, тобто безпосередньо самі співробітники. Якщо ми хочемо досягти великого успіху, ми повинні побудувати суспільство в якому люди будуть доповнювати один одного. Метод Самхалла підкреслює сильні сторони кожної людини та здатності знаходити потрібних людей для вирішення потрібних завдань [66].

Щодо США, то там по всій країні працює система професійної підготовки та працевлаштування осіб з обмеженими можливостями, активно реалізується профорієнтаційне консультування, в тому числі по професійній підготовці та працевлаштуванню, проводиться психологічна підтримка, а також фізична реабілітація і забезпечення необхідними для цього технічними засобами. Крім того, працюють спеціальні комісії, які розробляють кожній дитині з індивідуальну освітню програму-план, з урахуванням їх потреб і можливостей, що дозволяє ефективно вибудовувати профорієнтаційний маршрут [52; с. 40].

В США на базі Вашингтонського університету з 1992 року працює центр «DO-IT» (розшифровка абревіатури: інвалідність, можливості, мережева взаємодія і технології), основною метою якого є:

- розширення участі людей з обмеженими можливостями у вищій освіті і працевлаштуванні за допомогою безпосередньої роботи зі студентами з обмеженими можливостями;

- професійний розвиток викладачів, вчителів, залучення постачальників послуг і роботодавців;

- поширення інформації.

Служба зайнятості спеціалізується на успішній професійній підготовці людей з обмеженими можливостями. Ці ресурси були розроблені в рамках проектів AccessCAREERS (що означає «кар`єра», «навчання», «дослідження», «практичні навички» і «досвід») за підтримки Міністерства освіти США і управлялися програмою DO-IT Вашингтонського університету. Проект AccessCAREERS служить для:

- поліпшення знання і розуміння дітьми з обмеженими можливостями академічних програм, навичок працевлаштування та професійних можливостей в таких складних областях, як наука, технології та бізнес.

- збільшення участі дітей з обмеженими можливостями в навчанні на робочому місці (тобто практики), що допоможе розвинути професійні навички і підготуватися до професії.

- поліпшення знань та навичок батьків, педагогів, соціальних працівників, консультантів, роботодавців про можливості і потреби дітей, студентів і працівників з обмеженими можливостями, щоб вони були краще підготовлені та мали підтримку в академічному середовищі і при працевлаштуванні [68].

У Данії першочергова увага приділяється навчанню і професійній орієнтації молоді. Освітні закони Данії спрямовані на розробку прозорої системи керівництва освітою і професійною діяльністю з легким доступом до високоякісних консультаційних послуг. Вказівки цього закону щодо освіти та професій розглядається як безперервний процес, який повинен допомогти молодим людям краще усвідомити свої здібності, інтереси і можливості, що дозволить їм приймати рішення щодо освіти та працевлаштування на кваліфікованій основі [62]. Закон виділяє сім основних цілей пов`язаних з допомогою вибору освіти, навчання і кар`єри:

- гарантувати, що вибір освіти і професії принесе максимальну користь людині і суспільству, а також, щоб всі молоді люди які завершили навчання отримали професійну кваліфікацію;

- бути орієнтованими, зокрема, на молодих людей, які без спеціальних вказівок зтикаються з труднощами у виборі і завершенні освіти та професійної підготовки;

- враховувати інтереси і особисту кваліфікацію та навички людини, в тому числі неформальні компетенції, попередню освіту і досвід роботи;

- сприяти, наскільки це можливо, обмеження числа тих, які покидають навчання (не закінчивши), які переходять з однієї освітньої та професійної програми на іншу, і гарантувати, що дитина завершить обрану кваліфікацію з максимально можливими академічними, професійними і особистими перевагами;

- сприяти підвищенню здатності людини шукати і використовувати інформацію, та рекомендації щодо вибору освіти, навчального закладу і кар'єри;

- сприяти забезпеченню узгодженості і просування прогресу в наданні індивідуальної консультаційної допомоги;

- бути незалежними від галузевих та інституційних інтересів.

Метою цього закону також є підвищення рівня якості датських освітніх послуг, включаючи підвищення кваліфікації і компетенції консультантів які надіють ці послуги.

Щоб гарантувати, що всі громадяни мають доступ до якісної інформації про освіту та професії, різні типи консультаційних центрів працюють незалежно від галузевих та інституційних інтересів. До цих типів відносяться муніципальні групи по орієнтації молоді, регіональні центри орієнтації, онлайн-платформи, такі як «UddannelsesGuiden» [71].

Цікавим досвідом Данії є також те, що вчителі в шкільних навчальних закладах проводять консультації для всіх учнів початкових та молодших класів. Тема цих консультацій має назву «Освіта і робота». Метою цих консультацій є

допомога учням у досягненні високого рівня усвідомлення власних інтересів та потенціалу, включаючи неформальні компетенції, в рамках теми «Освіта і робота». Вони також повинні зрозуміти, як освіта та навчання протягом усього життя є засобом досягнення майбутніх професійних та кар'єрних цілей. Таким чином, професійні аспекти та розуміння більш практичних функцій роботи повинні мати центральну роль в освіті учнів [70].

У Канаді теж створена багаторівнева система сприяння у професійному самовизначенні молоді, активно використовуюча інноваційні принципи. Профорієнтація починається в ранньому підлітковому віці, але не обмежується тільки школою - вона різноманітна і за формою, і за видами. Основна робота ведеться в спеціальних установах - Центрах сприяння найму (ЦСН). Це підрозділи загальнонаціональної державної служби. Через взаємодію з інформаційними відділами ЦСН, яких по Канаді відкрито понад 400, школярі, які досягли віку 13-14 років, можуть придбати відомості про вакансії на ринку праці, пройти психологічну діагностику і отримати консультації фахівців-профорієнтологів. Крім ЦСН, в Канаді продуктивно функціонують так звані центри вибору, де школярі можуть отримати інформацію про більш ніж чотири тисячі професій, вимоги до них, можливості кар'єрного зростання, попит на ринку праці на даних фахівців. Школа також допомагає учням у виборі професії. Регулярно організуються зустрічі старшокласників з представниками різних професій, проводяться презентації університетів і коледжів. На особливих уроках, які мають назву «планування кар'єри», дітей вчать, як правильно користуватися сайтами вузів, які їх цікавлять і коледжів, а також, що необхідно вказати в заяві абітурієнта, і навіть те, як грамотно скласти портфоліо і поводити себе на співбесіді [54].

Отже, роль соціального працівника у професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями характеризується багатовекторністю. В країнах Європи фахівці соціальної роботи активно займаються питанням профорієнтації та подальшого працевлаштування таких дітей. Різноманітні закони які сприяють в реалізації права на професійну підготовку,

працевлаштуванні та сприянні в само зайнятості. В практиці закордонних країн можна виділити: різного роду безкоштовні курси для навчання осіб з обмеженими можливостями; в державних програмах звертається увага на само актуалізацію і економічне благополуччя таких дітей, а також реалізацію їх особистого потенціалу; організація заходів на яких діти можуть зустрітися з роботодавцями; соціальні стандарти, які дозволяють надавати підтримку у працевлаштуванні, захищати від незаконних звільнень, а також сприяти вдосконаленню технічного оснащення робочих місць; психологічна підтримка дітей з обмеженими можливостями, фізична реабілітація, забезпечення необхідними для цього технічними засобами; шкільні консультації для початкових і молодших класів і т.д.

Як узагальнюючий підсумок до другого розділу, можна зробити висновок, що професійне визначення це складний процес, який не можна вирішити за один момент. Профорієнтаційний матеріал який надають спеціалісти повинен бути не лише доступним, але й об`активним і всебічним. Формування інтересів до професії та професійних нахилів повинно спиратися на пізнавальні потреби дітей. Підготовка до свідомого вибору професії є найважливішим напрямком соціалізації дітей з обмеженими можливостями.

Основними особливостями професійного визначення дітей з обмеженими можливостями є: специфічна профосвіта та допомога в адекватному виборі професії відповідно до своїх нахилів, здібностей та можливостей; надання практичної допомоги тим, хто має різного роду обмеження; психологічна допомога та подальша підтримка у працевлаштуванні таких дітей. Звичайно такі діти зтикаються з труднощами та проблемами у період професійного визначення, серед таких проблем виділяють психологічні бар`єри та перешкоди які виникають у дітей під час адаптації та інтеграції їх в суспільство, недостатня проінформованість про варіанти професій, невпевненість в собі, відсутність підтримки. Також, неадекватна оцінка своїх можливостей та якостей, що зрештою приведе до невідповідного вибору професії.

В закордонному досвіді роль соціального працівника у професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями характеризується багатовекторністю. В діяльності соціального працівника зосереджується увага на всебічну підтримку дітей з обмеженими можливостями у виборі професії, дослідженні своїх навичок, знань, вмінь та можливостей, прослідковується активна участь фахівців соціальної роботи в питаннях профорієнтації та подальшого працевлаштування таких дітей. Проорієнтаційна робота починається з молодших класів школи, що сприяє якісному та комплексному процесу професійного визначення дітей з обмеженими можливостями.

РОЗДІЛ 3

ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ПРОФЕСІЙНОМУ ВИЗНАЧЕННІ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

3.1. Методики визначення найбільш прийнятних професій для дітей з обмеженими можливостями та використання їх в Україні

В наш час по-особливому вразливими щодо отримання омріяної професії та в подальшому працевлаштуватися за цією професії є діти з обмеженими можливостями, часто не здатні своєчасно і адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в економіці держави та на ринку праці, через порушення психофізичного розвитку різного характеру.

Для характеристики методики визначення найбільш прийнятних професій для дітей з обмеженими можливостями було би доречно визначити категорії на які поділяються діти з обмеженими можливостями. Класифікувати категорії цих осіб можна таким чином: діти з порушенням слуху, діти з порушенням зору, діти з тяжким порушенням мови, діти з порушенням опорно-рухового апарату.

Методи професійної орієнтації з такими дітьми: професійна діагностика, яка поділяється на експрес діагностику та поглиблену діагностику.

До експрес діагностики слід віднести:

1) діагностику професійних інтересів та схильностей, можна провести за допомогою анкети «Орієнтація».

До поглибленої діагностики слід віднести:

1) діагностику професійних інтересів і схильностей, де можна застосувати методику «Диференційно-діагностичний опитувальник» (Е.А.Клімова), тест «Мотивація» (Дж. Барретт), опитувальник професійної готовності (Л.Н. Кабардова);

2) діагностику здібностей, де можна застосувати тест структури інтелекту Р. Амтхауера, методику Мюнстерберга, методику «Розстановки чисел», методику «Числовий квадрат», методику «Кількісні відносини», методику «Складні аналогії», методику «Виділення істотних ознак», методику «Виключення понять», Виявлення і оцінка комунікативних і організаторських здібностей (методика «КОС-1»), методику «Компаси», тест «Конструктивний малюнок людини з геометричних фігур», методика «10 слів» (А.Р. Лурія), методику «Образна пам'ять» (Л.Ф. Сімонова);

3) діагностику особистісних особливостей, можна застосувати короткий особистісний опитувальник (Дж. Барретт). При проведенні професійної орієнтації для дітей з порушенням слуху також можна застосовувати профорієнтаційні ігри: «Ланцюг професій», «Створення світу», «Професія-спеціальність».

При взаємодії з дітьми з порушенням слуху можна виділити такі особливості:

- використання аудіо-візуальних і сурдотехнічних засобів (індивідуальні слухові апарати, ілюстрації, схеми, мова жестів);
- супровід відеоінформації титрами або сурдоперекладом;
- за можливості використовувати комп'ютерне тестування;
- максимальний час заняття – 45 хвилин;
- використання наочно-дієвих прийомів (показ інструкції).

При взаємодії з дітьми з порушенням зору можна виділити такі особливості:

- текстова інформація повинна бути виповнена крупним шрифтом;
- використання індивідуальних засобів корекції зору (окуляри, контактні лінзи і т.д.)
- використання світильників з можливістю регулювати напрям та інтенсивність світлового потоку;
- використання тифлотехнічних засобів (електронні прибори, які мають тактильний і брайлевський дисплей, мовний синтезатор);

- максимальний час заняття – 45 хвилин;

Нормальна середа професійної діяльності для осіб з порушенням зору передбачає відповідність умов, що сприяють збереженню зору, полегшують зорове сприйняття, запобігають підвищеному стомленню. Особливі вимоги пред'являються до освітлення робочого місця. Воно встановлюється індивідуально з урахуванням форми порушення зору. Світильники повинні бути оснащені пристроями для регулювання напрямку та інтенсивності світлового потоку.

При взаємодії з дітьми з тяжким порушенням мови можна виділити такі особливості:

- усна інформація пред'являється з дотримання неквапливого темпу мовлення, чіткості вимови, логічних пауз між висловлюваннями;
- використання інформаційно-наочних засобів (таблиці, картки, ілюстрації і т.д.);
- максимальний час заняття – 45 хвилин;

При взаємодії з дітьми з порушенням опорно-рухового апарату можна виділити такі особливості:

- пристосування, що забезпечує безперешкодний доступ (ліфти, пандуси і т.д.);
- можливість трансформації обладнання та меблів;
- можливість виконання письмових робіт за допомогою комп'ютерних засобів;

Нормальна середа професійної діяльності для осіб з порушенням опорно-рухового апарату передбачає пристосовану будівлю (ліфти, пандуси і т.д.), можливість трансформації обладнання та меблів: робочий стіл має змінювану висоту і нахил робочої поверхні, регульовану підставку для ніг. Робочий стілець повинен бути оснащений пристроями для зміни положення сидіння по висоті і нахилу, регульованою підставкою для ніг, в окремих випадках, спеціальним сидінням, яке забезпечує компенсацію зусиль при вставанні і т.д.

Все це також необхідно враховувати при проведенні професійної орієнтації дітей з обмеженими можливостями.

У роботі з особами, що мають обмеження по здоров'ю, слід враховувати необхідність поєднання професійної орієнтації з психологічною підтримкою. Серед молоді з обмеженими можливостями нерідко зустрічається феномен вивченої беспорядності, коли вони покладаються на допомогу з боку оточуючих і не роблять навіть те, що в змозі робити самостійно. У процесі професійної орієнтації та психологічної підтримки необхідно формувати у дітей з обмеженими можливостями адекватні очікування від професійної діяльності. Корисно організувати їм зустріч з людьми, що володіють аналогічними обмеженнями життєдіяльності та займаються активною професійною діяльністю. Особі з обмеженими можливостями важливо розширювати свої можливості щодо інтеграції в звичайне життя. Професійна орієнтація є частиною такої соціальної адаптації. Для ефективного професійного самовизначення дітей з обмеженими можливостями перед спеціалістами постає проблема активного залучення батьків до партнерської взаємодії та надання їм відповідної педагогічної допомоги у цьому плані [58; с. 172].

В Україні профорієнтаційна робота з дітьми з обмеженими можливостями не дуже поширена, можна сказати вона тільки починає розвиватися. І пов'язано це з поступовим запровадженням інклюзивної освіти. Станом на 2020 рік профорієнтаційна робота дітей з обмеженими можливостями здійснюється на базі центрів зайнятості та соціальних служб на місцевому рівні, але все одно не достатньо активно. Це може бути пов'язано з менталітетом нашої країни, де особи з обмеженими можливостями викликають, скоріше, жалібні відчуття та розглядаються як такі, що психологічно і фізично не можуть працювати на виробництві та взагалі складати конкуренцію звичайним людям. Виходячи з цього у таких осіб відсутня мотивація до вибору професії та розвитку своєї кар'єри. Тому для таких осіб дуже важливо формувати мотивацію до трудової діяльності та активно налагоджувати процес супроводу дітей з обмеженими

можливостями від навчання професійним навичкам до гарантованої зайнятості таких осіб на підприємствах, організаціях і т.д. Виділяючи методи які використовуються в Україні для професійної орієнтації дітей з обмеженими можливостями, можна сказати, що загалом професійна орієнтація з такими особами проводиться за такою ж програмою, як зі звичайними дітьми. Соціальні працівники проводять профорієнтаційну роботу співпрацюючи з центрами зайнятості, різними установами та організаціями. На теперішній час використовуються такі форми роботи:

- надаються групові консультації у формі лекцій, зустрічей з представниками різних професій, «круглих столів» з питань профорієнтації та працевлаштування, семінарів, конференцій;

- здійснюються індивідуальні професійно-консультативні роботи в спеціально створених консультативних центрах - тестування, анкетування;

- проводяться професійно-діагностичні роботи, які зручно проводити з комп'ютерною технікою;

- залучають молодь до профінформаційних масових заходів (проведення днів соціального захисту молоді, днів відкритих дверей, ярмарків вакансій, тощо);

- створюють та поповнюють банк даних про навчальні заклади, фірми із працевлаштування, вакантні робочі місця тощо;

- організовують клубні об'єднання, що сприяють формуванню у молодих людей вміння самовизначитися у виборі професії, підвищенню готовності до конкурентоспроможності молоді людини на ринку праці, оволодінню знаннями з основ психології. Клуби можна поділити на два види: клуби з професійних інтересів («Молодий підприємець», «Школа молодого юриста») та загальноосвітні клуби з проблем професійного визначення молоді («Пізнай і створи себе», Молодіжний бізнес-клуб);

- шляхом телефонного інформування надають об'єктивну інформацію стосовно наявності вакансій на ринку праці, тактики поведінки при пошуку роботи та бесіди з роботодавцями;

- надають клієнтам інформації про можливість перекваліфікації чи підвищення кваліфікації.

Відповідно, форми та методи професійної орієнтації будуть ефективними якщо їх правильно та доцільно застосовувати.

Для прикладу, можна виділити програму яка реалізується у місті Маріуполі - «підтримки, адаптації та профорієнтації дітей та молоді з інвалідністю» яка була затверджена в серпні 2018 та діє до 2022 року [42]. Послуги реабілітації та соціалізації для дітей з інвалідністю та їх сім'ям у м.Маріуполі представлені двома комунальними центрами соціальної реабілітації в Лівобережному та Центральному районах та центром денного перебування громадської організації «Повір у себе».

Над вирішення проблеми професійної зайнятості людей з інвалідністю працює Уманський центр професійної реабілітації осіб з інвалідністю, який пропонує навчання по п'ятьом робітничим професіям: секретар-друкарка, взуттьовик, оператор комп'ютерної верстки, перукар, флорист. За час діяльності центру здобули професію 432 молодих людей, які отримали свідоцтва державного зразка, (ліцензія Міністерства освіти і науки України), з них 88% працевлаштовано. Для визначення рівня соціальної адаптації хворого для подальшого прийняття рішення щодо необхідності сторонньої допомоги особам з інвалідністю використовується оцінка рівня соціального функціонування та навичок самообслуговування в побуті (опитувальник). Особи з інвалідністю є активними і впливовими жителями громади, адже у місті діє 10 громадських організацій осіб з інвалідністю. Велика увага приділяється соціалізації дітей та молоді з інвалідністю, залучення їх до активного життя в громаді. Створено громадську організацію «Асоціація молодих інвалідів м. Умань», яка ввійшла в громадську раду міста. Також на базі центру організовано роботу клубу молоді «Я можу», в якому молоді люди спілкуються, розвивають власні соціальні

навички, вчаться вирішувати складні ситуації та жити повноцінно в соціумі. Створено реабілітаційно-спортивний клуб «Умань», що об'єднує спортсменів з інвалідністю. Відкрито відділення обласної дитячо-юнацької спортивної школи «Інваспорт» із введенням посади тренера-викладача зі спорту. Уманці мають гарні результати – команда спортсменів з інвалідністю (психічні розлади) «Гармонія» стали призерами змагань з тенісу в місті Варшава у Міжнародній спеціальній олімпіаді «Європа-Азія» для людей з вадами здоров'я, Чемпіонату Європи з настільного тенісу в м. Любляна (Словенія), вибороли золоті нагороди в літніх Олімпійських ігор за програмою Спеціальної Олімпіади України, які проходили в Бельгії, призові місця на других Всеукраїнських іграх «OPEN GAMES» [45; с. 37].

Отже, методики визначення найбільш прийнятних професій для дітей з обмеженими можливостями зручно розділяти на категорії у відповідності до видів обмежень дітей. В Україні поступово запроваджуються профорієнтаційна робота з дітьми з обмеженими можливостями, вона здійснюється на базі центрів зайнятості та соціальних служб на місцевому рівні, але все одно не достатньо активно. Є міста України які показують гарні приклади до впровадження новацій та методик по роботі з такими дітьми.

3.2. Аналіз обраних спеціальностей та професій дітьми з обмеженими можливостями (на прикладі Запорізького національного університету)

Аналізуючи спеціальності та професії обрані дітьми з обмеженими можливостями об'єктом дослідження я обрала Запорізький національний університет. Мною було проаналізовано результати вступної кампанії в період з 2016 по 2020 роки. Запорізький національний університет один з провідних вищих навчальних закладів Запорізької області та міста Запоріжжя. Загальна кількість зарахованих вступників до цього закладу досягає п'яти тисяч осіб щороку. Особи пільгових категорій відповідно до Правил прийому до Запорізького національного університету які затверджуються кожного року на

основі Умов прийому на навчання до закладів вищої освіти [43] мають право складати вступні іспити замість зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО), а також претендувати на навчання за кошти державного або регіонального замовлення або бути переведеними на вакантні місця державного або регіонального замовлення у разі неотримання рекомендації на зарахування. Серед цих пільгових категорій є:

- особи з інвалідністю I, II груп та діти з інвалідністю віком до 18 років, яким не протипоказане навчання за обраною спеціальністю;

- особи які не склали ЗНО через наявність захворювання або патологічного стану, зазначеного в Переліку захворювань та патологічних станів, що можуть бути перешкодою для проходження зовнішнього незалежного оцінювання [12];

На прикладі Запорізького національного університету можна побачити, що кількість вступників які відносяться до осіб пільгових категорій практично кожного року збільшується. Це можна прослідкувати в порівнянні (див. рис. 3.1):

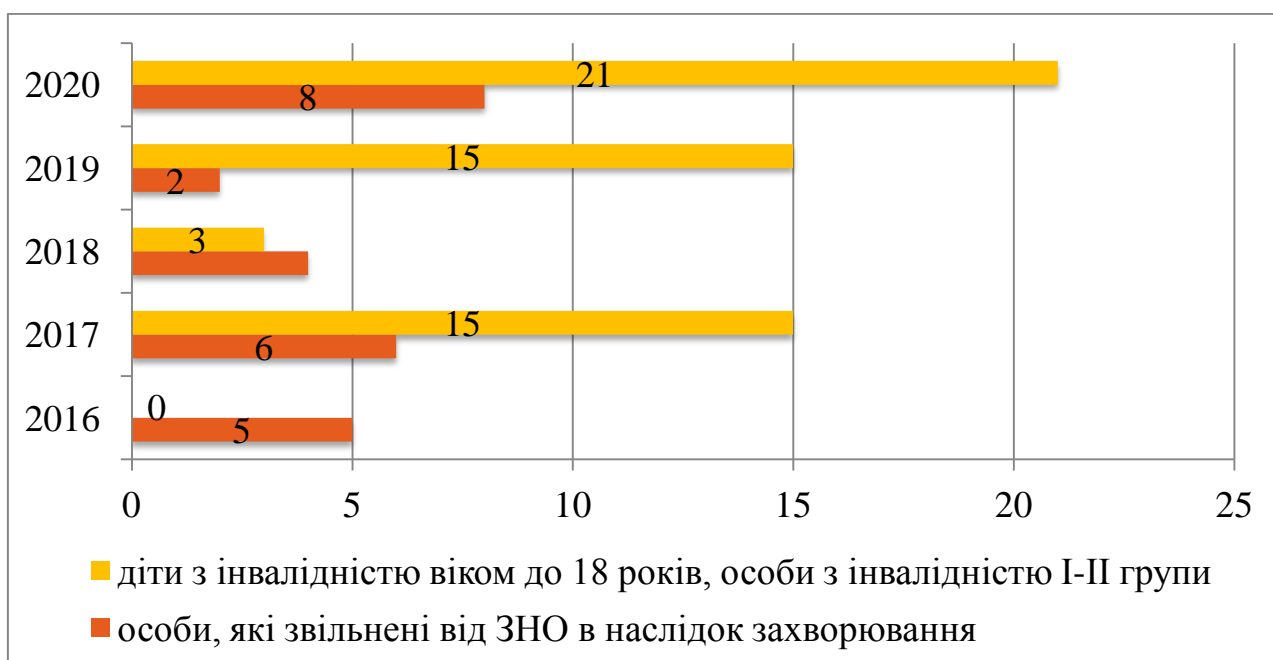

Рис. 3.1. Кількість вступників пільгових категорій, що вступали до ЗНУ в період з 2016 по 2020 роки.

З огляду на це порівняння можемо побачити, що найбільша кількість дітей з обмеженими можливостями, порівнюючи період з 2016 по 2020 роки, вступала саме в 2020 році. На це може впливати те, що кожного року покращуються та спрощуються умови вступу для осіб пільгової категорії. Жодна дитина яка звернулася до університету не залишається без уваги. Міністерство освіти і науки України активно заохочує до вступу осіб з обмеженими можливостями до закладів вищої освіти, надаючи можливість навчатися безкоштовно. Тенденцією до збільшення кількості також може бути поступове впровадження в Україні інклюзивної освіти та підвищення рівня толерантності суспільства.

Аналізуючи спеціальності які цікавлять дітей з обмеженими можливостями, то тут можна сказати, що більшість дітей віддає перевагу гуманітарним спеціальностям (таких як філологія, історія, психологія, правознавство), але чимало й тих, хто обирає математичний напрям (Інженерія програмного забезпечення) (див. Додаток А, табл. 1). Або ж була якісна професійна орієнтація на ці спеціальності, або ж діти з обмеженими можливостями обирають популярні спеціальності, щоб не відставати від інших та, все ж таки, складати їм конкуренцію (адже, ІТ-спеціальності набувають неабиякої популярності за останні роки, у зв'язку із ростом інформаційних технологій). Згідно статистики, спеціальності які обирають діти з обмеженими можливостями не потребують фізичної активності (тобто ті діти, які мають фізичні обмеження цілком можуть освоїти таку професію та знайти роботу). Спеціальності соціального спрямування серед дітей з обмеженими можливостями також достатньо популярні. Наприклад спеціальність «Психологія», в порівнянні з іншими спеціальностями обирається частіше, при чому попит на цю спеціальність виріс саме за останні два роки (див. Додаток А, табл. 1). Це може пояснюватися тим, що на сьогодні наша країна та світ загалом, переживає складні часи і відповідно дуже багато людей потребують психологічної допомоги або підтримки. Отже, діти які вступають на цю спеціальність хочуть бути корисними людям, займати активну позицію у

суспільстві. Технічні спеціальності серед дітей з обмеженими можливостями майже зовсім не користуються популярністю. І це логічно, адже отримати кваліфікацію це одне питання, але потім працювати на роботі яка буде складною для таких осіб, це вже зовсім інше. Зрештою, діти можуть не справитися з таким видом професійної роботи, доведеться шукати нову професію та здобувати нову кваліфікацію.

Поспілкувавшись з працівниками приймальної комісії ЗНУ, я дізналась, що більшість дітей з обмеженими можливостями які вступають до університету мають гарні розумові здібності, вони не конфліктні, дуже доброзичливі і сором'язливі, зібрані та відповідальні. Дітей з вадами зору, слуху або порушеннями опорно-рухового апарату які самостійно не могли добратися до університету, зазвичай, супроводжували рідні або батьки.

Багато що в цьому питанні залежить від батьків. Саме вони повинні розуміти, як важливо для дитини з обмеженими можливостями опанувати підходящу спеціальність і знайти себе в професійній сфері. Від цього залежить її подальше життя і можливості в майбутньому. Не можна заперечувати той факт, що серед осіб з обмеженими можливостями нерідко зустрічаються цілеспрямовані і успішні люди, які побудували блискучу кар'єру. Багато з них зобов'язані цим не тільки своїм особистим якостям, а й батькам, які правильно розставили пріоритети і не дозволили своїй жалібності, почуттю провини і бажанням у всьому підстрахувати своє чадо закрити перед дитиною багато дверей. Батьки повинні повною мірою розуміти важливість професійної реалізації дитини, якщо таку можливість допускає стан здоров'я. Тільки в цьому випадку вони зможуть допомогти їй зробити правильний вибір і підтримати свою дитину на шляху реалізації і професійного зростання.

Можливості вибору професії для дитини з обмеженими можливостями багато в чому залежать від її стану та інтелектуального рівня розвитку. Такі діти можуть отримати вищу освіту і займатися висококваліфікованою і розумовою працею, якщо їх розвиток дозволяє їм це. Якщо ж існують певні

складності з інтелектуальним рівнем, то слід звернутися до інших можливостей.

Так, наприклад, люди, які страждають від легких форм ДЦП з повністю збереженим інтелектом, найчастіше знаходять себе в професіях розумової праці: бухгалтера, викладачі, економісти, програмісти, перекладачі і т.д. Підлітки, які страждають від форм ДЦП середньої складності, повинні орієнтуватися в майбутньому на віддалену роботу в домашніх умовах. Сьогодні це в першу чергу ІТ-сфера, фріланс, письмові переклади. За збереження рухливості рук дівчини можуть спробувати себе в якості швачок, майстрів манікюру, які також можуть працювати на дому. На жаль, у важких випадках ДЦП працевлаштування може бути неможливо.

Якщо немає можливості досягнення високого рівня кваліфікації, діти зазвичай орієнтуються на пошуки спеціальностей з відповідними вимогами. Це може бути робота касиром, диспетчером колл-центру, а також робота на нескладних складальних або фасувальних процесах.

Діти які мають обмеження по слуху можуть обирати спеціальності, що вимагають працювати в шумних цехах - багато роботодавців готові брати таких співробітників з двох причин. Перша - це спрощення вимог охорони праці, адже такі люди не потребують додаткового захисту слуху, а друга - задоволення вимог законодавства України, згідно з яким в компаніях, де працює від 8 чоловік і більше, керівництву наполегливо рекомендують працевлаштувати в якості співробітника особу з обмеженими можливостями.

Отже, аналіз обраних спеціальностей дітьми з обмеженими можливостями показав, що вони обирають більше гуманітарно спрямовані спеціальності, які актуальні серед однолітків та можуть приносити непоганий прибуток в майбутньому. Обирати професію таким дітям доводиться в залежності від стану здоров'я та власних можливостей і дуже добре якщо ці критерії збігаються з особистими вподобаннями.

3.3. Рекомендації з вдосконалення ролі соціального працівника у сприянні професійному визначенню дітей з обмеженими можливостями

Для дітей з обмеженими можливостями профорієнтація є важливою послугою, адже визначившись та згодом освоївши професію ці діти зможуть активно адаптуватися в суспільство. Для таких дітей навчання в колективі з іншими дітьми надає багато переваг:

- дає змогу покращувати навчальні результати;
- забезпечує відповідні їхній віковій категорії рольові моделі в особі однолітків;
- створює можливості для навчання в реалістичному/природному середовищі;
- допомагає формувати комунікативні, соціальні й академічні навички;
- дає змогу підвищувати самооцінку й відчувати себе частиною цілого;
- розширює можливості для налагодження нових дружніх стосунків.
- надає стимули до співпраці;
- допомагає розвинути в собі такі риси, як творчість і винахідливість;
- дає змогу набувати лідерських навичок;
- забезпечує можливість навчатися на основі ширшого набору форм і методів роботи [26; с. 10].

Варто також враховувати специфіку особистості осіб з обмеженими можливостями. Як нікому іншому, таким особам необхідний індивідуальний підхід, який дозволить підняти самооцінку, розкрити закладені в ній потенціали, а часом і спростувати шаблонні «заборони на професії». Тому, найбільш доступний для багатьох осіб з обмеженими можливостями спосіб отримання профорієнтаційних послуг через інтернет не можна визнавати вдалим. Актуальним є вирішення проблеми які виникають при отриманні послуг по професійній орієнтації у цих осіб – можливість добратися до місця де проводиться консультація. Це більшою мірою стосується осіб з порушеннями опорно-рухового апарату. Заклади які надають профорієнтаційні послуги, не

надають ці послуги на дому, що позбавляє людей, нехай в певних межах, але працездатних краще розібратися у виборі життєвого шляху.

Гарним «поштовхом» до професійного визначення дітей з обмеженими можливостями, окрім діагностичних методів було б запровадження:

- профорієнтаційних зустрічей з фахівцями різних професій. Тут мається на меті пряме спілкування дітей з професіоналами, які на основі особистого досвіду можуть розповісти про особливості своєї професії, чим вона їх привабила, про можливості професійного вдосконалення і кар'єрного зростання.

- професійних проб, організація яких покликана визначити, чи відповідає характер даної роботи здібностям і вмінням дитини, включає комплекс теоретичних і практичних занять різного ступеня складності, серії завдань, які прогнозують відповідність особистісної зацікавленості дитини у виборі напрямку і моделі продовження навчання, проектні та імітаційні ігри. Проходження професійних проб необхідно здійснювати за всіма основними (базовими) сфер професійної діяльності («людина-людина», «людина-художній образ», «людина-знакова система», «людина-техніка», «людина-природа»).

Професійні проби можуть виступати в якості:

- ефективного інструменту, який дозволяє як здійснювати адекватну самооцінку щодо конкретної професійної діяльності, так і об'єктивно оцінити професійні можливості в кожному конкретному випадку;

- ефективного засібу формування адекватної поведінки щодо професійного навчання та подальшого працевлаштування, самооцінки власних можливостей, професійно важливих якостей в цілому, дозволу наявної суб'єктивної проблематики, яка зумовлює неадекватність професійного самовизначення і неефективність професійного навчання та підсумкового працевлаштування осіб з обмеженими можливостями.

- діагностичного інструменту, що надає можливість об'єктивної оцінки здібностей і можливостей профорієнтованого фахівцями, які здійснюють

профорієнтаційні заходи з даними особами і прогнозу успішності конкретної особи в даному виді професійної діяльності.

Прикладом вдосконалення ролі соціального працівника у сприянні професійному визначенню дітей з обмеженими можливостями є проведення конкурсів професійної майстерності «Абілімпікс» (які засновані в Японії та розвиваються в світі з 1971 року). Такі конкурси можуть бути запроваджені в Україні на базі центрів професійної орієнтації з залучення соціальних працівників та різних спеціалістів. Конкурс націлений на створення ефективної системи професійної орієнтації і мотивації людей з інвалідністю до професійної освіти і затребуваності на ринку праці.

Основні завдання конкурсів:

- розвиток системи професійної орієнтації дітей з обмеженими можливостями та їх батьків до професійної освіти через конкурси професійної майстерності;
- підвищення мотивації дітей з обмеженими можливостями до розвитку професійної майстерності;
- сприяння працевлаштуванню випускників та молодих спеціалістів з обмеженими можливостями;
- стимулювання випускників і молодих фахівців з і з обмеженими можливостями до подальшого професійного та особистісного зростання;
- формування інклюзивної середовища в професійній освіті через підготовку волонтерів для проведення конкурсів професійної майстерності «Абілімпікс»;
- сприяння формуванню готовності педагогічних працівників освітніх організацій середньої професійної і вищої освіти до роботи з дітьми з обмеженими можливостями через підготовку експертів для проведення конкурсів професійної майстерності «Абілімпікс»;

Можна відкрити спеціальні центри для дітей з обмеженими можливостями або запровадити послугу у вже існуючих закладах для таких дітей, де соціальні працівники будуть допомагати навчальним закладам у

визначенні освітнього маршруту дитини з обмеженими можливостями (переведення її з одного закладу до іншого, з нижчого освітнього рівня на вищий), у складанні індивідуальних планів навчання, у проведенні корекційної роботи тощо. Фахівці центрів інформуватимуть батьків щодо надання освітніх, медичних і соціальних послуг дітям з обмеженими можливостями в системі спеціальної та загальної освіти, допомагатимуть у прийнятті рішень стосовно перебування їхньої дитини в тому чи іншому навчальному закладі, допомагатимуть в одержанні різних видів медичної та соціальної допомоги. Дітей, які потребують професійної допомоги, спеціалісти ретельно проводили би обстеження і вивчення, надавали їм консультації, проводили розвивальнокорекційні заняття тощо.

Доречно було б впровадити на базі кожного районного центра соціальної реабілітації інвалідів в Україні - послугу професійної орієнтації. А також навчання по нескладним, проте актуальним професіям сьогодення. Щоб кожна дитина після навчання змогла працевлаштуватися.

Для дітей з обмеженими можливостями які мають творчі таланти (шиття, в'язання, малювання, кулінарії, ліплення і т.д.) можна організувати центр в якому діти зможуть розвивати свої навички, а згодом надавати свої послуги. Адже є дуже багато професій які під силу дітям з обмеженими можливостями.

Користуючись досвідом Німеччини можна організувати окрему спеціальну службу, соціальні працівники будуть регулярно проводити професійні консультації, надавати підтримку у працевлаштуванні, здійснювати перевірку та вдосконалення технічного оснащення робочих місць. Цікавим варіантом є запровадження системи дуальної освіти для дітей з обмеженими можливостями, де вони могли б проходити професійне навчання на підприємствах та в професійних училищах (за потреби відвідувати спеціальні центри професійного навчання).

З огляду на аналіз спеціальностей які цікавлять дітей з обмеженими можливостями (найбільш популярними виявились: правознавства, філологія, інженерія програмного забезпечення) можна було би організувати дітям які

успішно закінчили навчання - зустрічі з роботодавцями відповідних професій. Адже серед таких дітей дуже багато талановитих та спроможних скласти гідну конкуренцію. Роботодавців, з свого боку повинна стимулювати держава у створенні робочих місць для осіб з обмеженими можливостями та взяття їх на роботу.

Найважливіше, звичайно починати підготовку з самої школи, як це проголошується в етапах професійної орієнтації. Тоді від такого процесу буде значно більше користі.

Отже, вдосконалювати роль соціального працівника у сприянні професійному визначенню дітей з обмеженими можливостями однозначно необхідно. Попри те, що в деяких областях України все ж здійснюються поступові кроки у роботі з цією проблемою, але цього недостатньо. Як держава, так і соціальні служби на ряду зі справжніми професіоналами своєї сфери, соціальними працівниками, небайдужими волонтерами, мають співпрацювати для того, щоб можна було послідовно, комплексно і системно, відповідно до чинного законодавства, набути та відтворити весь наявний досвід щодо соціалізації, підтримки та профорієнтації дітей з обмеженими можливостями.

Як узагальнюючий висновок до третього розділу, можна зазначити, методики визначення найбільш прийнятних професій для дітей з обмеженими можливостями, для зручності, розділяють на категорії у відповідності до видів обмежень як мають діти. В Україні поступово запроваджуються профорієнтаційна робота та методики, що варто застосовувати у соціальній роботі з дітьми з обмеженими можливостями і є гарні приклади в містах України, вона здійснюється на базі центрів зайнятості та соціальних служб на місцевому рівні, але все одно не достатньо активно, є над чим працювати та до цього прагнути.

Аналіз спеціальностей, які обирають діти з обмеженими можливостями показав, що вони цікавляться більше гуманітарно спрямовані спеціальності, які актуальні серед однолітків та можуть приносити непоганий прибуток в майбутньому. Обирати професію таким дітям доводиться в залежності від стану

здоров'я та власних можливостей і дуже добре якщо ці критерії збігаються з особистими вподобаннями.

Існує очевидна потреба вдосконалити роль соціального працівника у підтримці професійної ідентифікації дітей з обмеженими можливостями. Незважаючи на те, що в деяких регіонах України для вирішення цього питання робляться поступові кроки, але їх недостатньо. Відповідно важлива роль соціального працівника, який здійснює посередництво та залучення державних інституцій, соціальних служб та громадських організацій, які повинні співпрацювати, щоб послідовно, всебічно та системно, відповідно до чинного законодавства, опанувати та відтворити весь наявний досвід у галузі соціалізації, підтримки та профорієнтації дітей з обмеженими можливостями.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи роботу, слід сформулювати висновки в залежності від поставлених завдань:

Історію дослідження надання профорієнтаційних послуг умовно можна розділити на три етапи: 1) XIV століття – до середини XIX; 2) XIX – XX століття; 3) наш час.

Поняття профорієнтації з'явилося дуже давно, а точніше, з початком професійного та соціального розвитку людини. На першому етапі профорієнтація розглядалася в контексті професійного навчання та освіти, потім були зроблені поступові кроки до надання молодому поколінню допомоги у виборі професії.

На другому етапі цьому процесу приділялося все більше уваги, особливо після зростання продуктивних сил суспільства, коли потрібно було готувати професійно велику кількість людей, а також зростанням ролі спеціалізації і професіоналізації праці. Так виникла ідея наукового обґрунтування раціонального вибору професії молоддю й організованої допомоги їй у формі профорієнтації і профконсультації.

На третьому етапі було розроблено багато досліджень, що стосуються вибору професії для учнів, які вчаться в різних за типами школах. У процесі цієї роботи було вирішено з'ясувати, які професії привертають найбільшу увагу, в чому причини, спонукачі молодих людей йти по тому або іншому трудовому шляху і т.д. Багато дослідників минулих століть та нашого часу зробили свій внесок до розуміння цього складного процесу та сприяли його розвитку.

Проведений аналіз основних понять дипломного дослідження дозволяє сформулювати їх в такий спосіб:

Професійне визначення – це процес, що охоплює весь період професійної діяльності особистості: від виникнення професійних намірів до виходу з трудової діяльності. Він проходить через весь життєвий шлях людини.

Кульмінацією цього процесу, переломним моментом у житті є процес вибору професії.

Роль – означає соціальну функцію особистості. Відповідний прийнятим нормам спосіб поведінки людей в залежності від їх статусу або позиції в суспільстві, в системі міжособистісних відносин.

Діти з обмеженими можливостями – це діти які мають обмеження фізичного або психічного розвитку, що перешкоджають їх повноцінному життю.

Професійна орієнтація має два аспекти: перший – її вплив на формування професійних інтересів людей, насамперед позитивних мотивів вибору професії, які забезпечують узгодження інтересів особистості і суспільства; другий – виявлення професійних вимог і психологічний аналіз професії, з одного боку, та оцінка психофізіологічних властивостей і якостей дітей з урахуванням їх потреб і бажань до обраної діяльності, з другого.

При здійсненні наукового дослідження були застосовані такі методологічні принципи: об'єктивності, системності, історизму, причинності, принцип зв'язку теорії з практикою. Та використані наступні методи пізнання: аналіз, синтез, спостереження, порівняння, системний. Метод аналізу є одним з основних, що був використаний, для обробки даних, щодо обраних спеціальностей дітьми з обмеженими можливостями.

Сутністю професійного визначення дітей з обмеженими можливостями вважається тривалий процес розвитку, що включає внутрішню активність у формуванні перспектив особистісного та професійного розвитку, розробці стратегії переходу до професії. Це свідомий вибір майбутньої професії дитини, який полягає у самопізнанні та об'єктивній самооцінці індивідуальних особливостей, порівнянні їх з професійно важливими якостями та здібностями. Для дітей з обмеженими можливостями весь процес буде набагато простішим завдяки профорієнтації.

Основною особливістю професійного визначення дітей з обмеженими можливостями є особлива психологічна підтримка з боку спеціалістів,

соціальних працівників, в сприянні формуванню активної життєвої позиції таких дітей, допомога в їх адаптації та інтеграції в суспільство, надання практичної допомоги тим, хто має різного роду обмеження і т.д. Проблем з яким стикаються такі діти дуже багато, загалом ці проблеми пов'язані з недостатньою проінформованістю, невмінням оцінювати свої можливості та аналізувати якості, невпевненість в собі, відсутність підтримки та стигматизація з боку однолітків і т.д.

Аналіз закордонного досвіду показав, що роль соціальних працівників у професійній підготовці та профорієнтації дітей з обмеженими можливостями характеризується багатовекторністю. Соціальні працівники активно займаються питанням профорієнтації та подальшого працевлаштування таких дітей. Законодавча база сприяє в реалізації права на професійну підготовку, працевлаштуванні та само зайнятості. Багато уваги приділяється здобуттю практичних навичок цими дітьми, їх психологічної підтримки, фізичної реабілітації і т.д. Соціальні працівники як ніхто інший залучені у всіх цих процесах.

Методики визначення найбільш прийнятних професій для дітей з обмеженими можливостями зручно розділяти на категорії у відповідності до видів обмежень дітей. Запровадження їх в Україні помітно, вона здійснюється на базі центрів зайнятості та соціальних служб на місцевому рівні, але все одно не достатньо для задоволення потреб та вирішення проблем дітей з обмеженими можливостями.

Аналіз обраних спеціальностей дітьми з обмеженими можливостями показав, що вони обирають більше гуманітарно спрямовані спеціальності, у зв'язку з чим додаткова гіпотеза дослідження підтвердилась частково, адже окрім соціально спрямованих спеціальностей такі діти обирають спеціальності з гуманітарними та математичними нахилами.

Проведене емпіричне дослідження дало змогу виділити рекомендації з вдосконалення ролі соціального працівника у сприянні професійному визначенню дітей з обмеженими можливостями, а саме запровадження здобуття

практичного досвіду, зустрічей з роботодавцями відповідних професій, організація професійних проб, організація спеціальних служб де буде проводитися регулярна консультація, надаватиметься підтримка у працевлаштуванні, здійснюватиметься контроль відкриття центрів де діти зможуть розвивати свої таланти, запровадження конкурсів професійної майстерності, що допоможе таким дітям розказати про себе, підвищувати мотивацію до професійної освіти. У всьому вище перерахованому соціальний працівник відіграє дуже важливу роль, він сприяє орієнтації таких дітей в світі професій та обранню спеціальностей за критеріями: відповідності можливостям, інтересам та затребуваності на ринку праці. У зв'язку з чим основна гіпотеза дослідження підтвердилася повністю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мор Т., Кампанелла Т. Утопія. Місто Сонця / перекл. з лат. Йосипа Кобова. Київ: Дніпро, 1988. 320 с.
2. Авдєєв. Л.Г. Професійна орієнтація: народження, становлення, розвиток. Публікація. *Ринок праці та зайнятість населення*. №2. 2010. С. 16-20.
3. Баріхашвілі І. І. Психологічні основи профорієнтації і професійного самовизначення: навч. посібник. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2009. 208 с.
4. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования: учеб. пособие. 2-е изд., испр. Киев : МАУП, 2004. 216 с.
5. Белоносова Н.А. Вирішення проблем стигматизації за станом фізичного здоров'я: де стигматизація чи управління стигмою. *Грані: наук. і теорет. і громадсько-політичний альманах*. №1. 2011. С.113-117
6. Бочелюк В. Й. Психологія людини з обмеженими можливостями: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
7. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
8. Василиків І. Особливості профорієнтаційної роботи зі школярами у навчальних закладах: структура профорієнтаційної роботи. *Молодь і ринок*. № 4. 2007. С. 161-166.
9. Гладкова В. М. Профорієнтація: навч. посібник. Львів: Новий світ, 2007. 160 с.
10. Горпинюк В. П., Докукіна О. М., Кравченко Т. В., Мачуська І. М., Павицька К. М., Повалій Л. В., Постовий В. Г., Хижняк А. В., Хромова О. Л. Педагогічна підготовка сімей різного типу до професійного самовизначення старшокласників: методичний посібник / за заг. ред. Т. В. Кравченко. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 268 с.

11. Гуцан Л.А., Гриценко Л.І., Морін О.Л., Охріменко З.В. Трудове виховання молодших школярів в умовах реформування початкової освіти : монографія / за ред. Л.А. Гуцан. Київ, 2019. 152 с.

12. Деякі питання участі в зовнішньому незалежному оцінюванні та вступних іспитах осіб, які мають певні захворювання та/або патологічні стани, інвалідність Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.08.2016 №1027/900 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1707-16#n36> (дата звернення 25.08.2020)

13. Дубровина И. В. Школьная психологическая служба: учебник. Москва: Просвещение, 1991. 214 с.

14. Дудко С. А. Об особенном отношении к детям с ограниченными возможностями здоровья в системе непрерывного образования Франции. *Воспитание детей - инвестиции в будущее!*. Сборник статей III Всероссийского форума. Ответственный редактор А.А. Сергеев. 2018. С. 131-135.

15. Дунець Л. М. Профорієнтаційна робота – психологічна технологія підбору професійно спрямованих абітурієнтів. Актуальні проблеми психології. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. Київ: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2002, Т. 1. Ч. 6. С. 264-269.

16. Егорова, Т.В. Социальная интеграция детей с ограниченными возможностями. Балашов: Николаев, 2002. 80 с.

17. Едиханова Г. Г. Профессиональное самоопределение как условие успешной реабилитации обучающихся с ОВЗ. *«Образование и воспитание» Международный научный журнал* № 5 (10). 2016.

18. Єгорова Є. В., Ігнатович О. М., Кобченко В. В., Литвинова Н. І., Марченко І. Б., Мерзлякова О.Л., Синявський В. В., Татаурова-Осика Г. П., Шевенко А. М. Професійна орієнтація : підруч. для студ. / за ред. О. М. Ігнатович. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 240 с.

19. Зеер Э. Ф., Павлова А. М., Садовникова Н. О. Профориентология: Теория и практика: учеб. пособие для высшей школы. Москва: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. 192 с.
20. Зінченко В. П., Янцур М. С. Теорія і практика розбудови системи професійної орієнтації в сучасних умовах. Публікація. *Оновлення змісту і методі психології освіти та професійної орієнтації*. 1998. Вип. 4. С. 4-15.
21. Історія педагогіки / За ред. проф. М.В.Левківського, докт.пед.наук О.А.Дубасенюк. Житомир: Житомирський державний педагогічний університет, 1999. 336 с.
22. Кампанелла Т. Город Солнца / перев. с лат. и ком. Ф. А. Петровского. пер. прил. М. Л. Абрамсон, С. В. Шервинского и В. А. Ещина. вст. ст. В. П. Волгина. Москва: АН СССР, 1954. 228 с.
23. Кириленко О. П. Основи наукових досліджень у схемах і таблицях: навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 228 с.
24. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва: Академия, 2010. 304 с.
25. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь. Москва: Академия, 2000. 176 с.
26. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.
27. Коропецька О. М. Профориєнтація та профвідбір: навч. посіб. Івано-Франківськ, 2005. 236 с.
28. Левченко И.Ю., Киселева Н.А., Психологическое изучение детей с нарушениями развития. Москва: Издательство «Книголюб», 2008.110 с.
29. Лисенко О. П. Чинники становлення професійної спрямованості старшокласників у процесі соціалізації. *Питання теорії і практики сучасної соціальної психології*. Київ: «Либідь», № 1. 1992. С. 74–81.
30. Листопад М. П. Професійне самовизначення старшокласників. *Психолого-педагогічний супровід профілізації освіти: теорія і практика:*

матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / За ред. В. Ф. Моргуна. Полтава: Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, 2008. С. 20–21.

31. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва: Знание, 1996. – 308 с.

32. Мельник Ж. В. Профорієнтаційна робота з учнями старшої школи як один із напрямів діяльності соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів: стаття. *Принципы педагогической деятельности*. 2015. С.84-94.

33. Мирошніченко Н.О. Соціально-педагогічна профорієнтація молоді з інвалідністю в умовах реабілітаційного закладу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2017. Вип. 23. С. 62-68.

34. Москалюк О.І. Інклюзивна освіта в контексті проблем, суперечностей та перспектив, *науковий вісник ужгородського університету. серія: «педагогіка. соціальна робота»*. випуск 1 (40), 2017.

35. Нарзулаев С., Павлухина В., Попов Г. Подвижные игры для детей с ограниченными возможностями: Учебное пособие. Томск: Издательство ТГПУ, 2006. 81 с.

36. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

37. Остапчук Н. Виникнення і розвиток професійної орієнтації як науково обгрунтованої системи (Історикогенезисний аспект) *Наукові записки. Серія: проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2012. Вип. 3. С. 137-142

38. Павлютенков Е. М. Формирование мотивов выбора профессии / Под ред. Б. А. Федоришина. Киев: Рад. школа, 1980. 143 с.

39. Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії: навч.-метод. посіб. У 2 ч. / за ред. А.М. Бойко. ч. 2. Київ: ВІПОЛ; Полтава: АСМІ, 2004. 504 с.

40. Помиткіна Л. В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія. Київ: Кафедра, 2013. 381 с.

41. Пономаренко О.Г. Історичні аспекти становлення та організації профорієнтаційної роботи в Україні та великій Британії *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 34. С. 104-109.

42. Про затвердження міської цільової програми підтримки, адаптації та профорієнтації дітей та молоді з інвалідністю м. Маріуполя «Разом – ми єдині» на 2018 - 2022 роки Рішення Маріупольської міської ради від 22.08.2018 № 7/34-3016 URL: <https://mariupolrada.gov.ua/uploads/6/34660-7.34-3016.pdf> (дата звернення 18.11.2020)

43. Про затвердження Умов прийому для здобуття вищої освіти в 2020 році» Наказ Міністерства Освіти і науки України від 11.10.2019 №1285, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1192-19#Text> (дата звернення: 29.09.2020)

44. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 20.08.2020)

45. Проект з розробки концепції та функціонально-структурної моделі інтегрованої системи соціального захисту в Україні в контексті реформи децентралізації влади. Компанія Oxford Policy Management (Великобританія) та Партнерство “Кожній дитині” (Україна), 2017 URL: <http://www.p4ec.org.ua/upload/education/library/1512630861.pdf>

46. Пряжникова Е. Ю. Профорієнтація : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений, Москва: Издательский центр Академия , 2006. 496 с.

47. Психология труда: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. Е. А. Климова. Москва: Издательский центр «Академия», 2004. 384 с.

48. Психология. Словарь. / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Политиздат, 1990. 494 с.

49. Рогов Е. И. Выбор профессии: становление профессионала. Москва: Владоспресс, 2003. 336 с.

50. Романова Е. С. Психодиагностика : учеб. пособие для студ. вузов. СПб.: Питер, 2007. – 652 с.
51. Самодрин А. П. Профільне навчання в середній школі: підручник. Кременчук: Вид. центр Сучасного гуманітарного економічного інституту. 2004. 384 с.
52. Современные подходы к трудовому и профессиональному ориентированию лиц с инвалидностью и ОВЗ: коллективная монография / под общ. ред. Е.А. Петровой. Москва: Издательство РГСУ, 2016. 320 с.
53. Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / за ред. В.І. Бондаря. Луганськ : Альма матер, 2003. 436 с.
54. Толстогузов С.Н. Опыт профориентационной работы за рубежом. *Образование и наука*. № 1 (120). 2015. С. 151-165.
55. Финзен А. Психоз и стигма : преодоление стигмы – отношение к предубеждениям и обвинением / Асмус Финзен, И. Я. Сапожникова. Москва: Алетейа, 2001. 213 с.
56. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. 240 с.
57. Энциклопедия профессионального образования / Под ред. Я. Батышева. Москва: АПО, 1998. Т. 1. С. 256.
58. Careers & Enterprise Company. URL:<https://www.careersandenterprise.co.uk/> (дата звернення: 19.09.2020)
59. Embedding the good career guidance benchmarks in schools and colleges. URL:<https://www.gatsby.org.uk/education/programmes/embedding-the-benchmarks-in-school-and-college-practice> (дата звернення: 01.09.2020)
60. Every child matters. The Consultation Process and Summary of Question. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/every-child-matters> (дата звернення: 22.09.2020)
61. Government offices of Sweden. Samhall Aktiebolag (Samhall). URL: <https://www.government.se/government-agencies/samhallaktiebolag-samhall/> (дата звернення: 21.09.2020)

62. Guidelines for Education and Professions, as well as the obligation for education, employment, etc. The Guidance Act of Education Ministry of Education of Denmark etc. 28.09.2017 № 1097 URL: <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2017/1097> (дата звернення: 21.09.2020)

63. Jenschke B., Schober K., Langner J. Career Guidance in the Life Course – Structures and Services in Germany: Berlin, 2014. 24 p.

64. Mosbach-Heidelberg Vocational Training Center. URL: <https://www.bbw-mosbach-heidelberg.de/> (дата звернення: 21.09.2020)

65. My world of work. URL: <https://www.myworldofwork.co.uk/> (дата звернення: 21.09.2020)

66. Samhall in Stockholm. URL: <https://samhall.se/om-samhall/> (дата звернення: 21.09.2020)

67. Sections d'enseignement général et professionnel adapté. URL: <https://eduscol.education.fr/cid46765/sections-d-enseignement-general-et-professionnel-adapte.html> (дата звернення: 16.09.2020)

68. Sheryl Burgstahler AccessCAREERS Projects: Increasing Career Success for People with Disabilities. DO-IT University of Washington. 2013. URL: <https://www.washington.edu/doi/sites/default/files/atoms/files/AccessCAREERS-Projects-Increasing-Career-Success-People-Disabilities.pdf> (дата звернення: 22.09.2020)

69. Skills Development Scotland. URL: <https://www.skillsdevelopmentscotland.co.uk/> (дата звернення: 21.09.2020)

70. Syllabus for the topic of «education and work» in Denmark. Euroguidance DK. 2015. URL: https://ufm.dk/uddannelse/internationalisering/internationalt-samarbejde-om-vejledning/euroguidance/informationsmateriale-om-vejledning/syllabus-for-the-topic-of-education-and-work_eng_final.pdf (дата звернення: 22.09.2020)

71. UddannelsesGuiden. URL: <https://www.ug.dk/programmes/aboutugdk> (дата звернення: 21.09.2020)

ДОДАТКИ

Додаток А

Кількість дітей з обмеженими можливостями та спеціальності які вони обрали.

Код	Спеціальність	2020	2019	2018	2017	2016	Всього
231	Соціальна робота	-	1	-	-	2	3
053	Психологія	2	3	-	1	1	7
032	Історія	3	1	-	1	2	7
052	Політологія	-	4	-	1	1	6
291	Міжнародні відносини	-	2	-	-	1	3
227	Фізична терапія, ерготерапія	-	2	-	1	1	4
091	Біологія	-	1	-	3	2	6
073	Менеджмент	2	1	2	1	-	6
035	Філологія	1	2	1	5	-	9
017	Фізична культура і спорт	-	-	-	-	2	2
242	Туризм	-	-	-	1	3	4
081	Право	2	2	-	3	2	9
026	Сценічне мистецтво	-	-	-	-	1	1
022	Дизайн	2	-	-	-	-	2
061	Журналістика	-	1	-	2	2	5
121	Інженерія програмного забезп.	6	1	-	1	1	9
101	Екологія	-	-	-	-	2	2
241	Готельно-ресторанна справа	-	-	-	2	-	2
051	Економіка	5	1	-	-	-	6
054	Соціологія	-	1	-	-	-	1
192	Будівництво та цивільна інженерія	1	-	-	-	-	1
153	Мікро- та нано системна техніка	1	-	-	-	-	1

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Іванова Марія Вікторівна, студентка 2 курсу магістратури , форми навчання денної, факультету соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», адреса електронної пошти i.mary.v932@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Роль соціального працівника у професійному визначенні дітей з обмеженими можливостями» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Іванова М.В.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) Бойко Г.В.